

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУК УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет фінансів

Кафедра банківської справи та страхування

галузь знань 07 Управління та адміністрування
спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітня програма Банківський бізнес
Форма навчання: Денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Система безготівкових розрахунків»
(назва теми)

здобувача Дзеблюк Карини Миколаївни
(Прізвище, ім'я, по батькові)

_____ (підпис здобувача)

Науковий керівник:

професор, док.екон.наук.
(вчене звання, наукова ступінь)

_____ (підпис)

Івасів І.Б.
(Прізвище, ініціали)

**Робота допущена до захисту перед Екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри банківської справи та страхування:

доктор економічних наук, професор

_____ Примостка Л.О.
(підпис)

Київ 2023

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 62 сторінки, 2 таблиці, 23 рисунки, перелік джерел посилання з 55 найменувань, 1 додаток на 1 сторінці.

«Система безготівкових розрахунків»

(назва кваліфікаційної бакалаврської роботи)

Об'єктом дослідження є система безготівкових розрахунків.

Предметом дослідження є систематизація процесу забезпечення розвитку безготівкових розрахунків в Україні.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи – розробка пропозицій, щодо визначення напрямів удосконалення системи безготівкових розрахунків в Україні.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

- з'ясувати сутність безготівкових розрахунків;
- визначити принципи безготівкових розрахунків;
- надати організаційно-правове забезпечення ;
- провести аналіз сучасного стану системи безготівкових розрахунків в Україні;
- надати економічні та соціальні наслідки безготівкових розрахунків в Україні;
- обґрунтувати напрями удосконалення системи безготівкових розрахунків.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення полягає у використанні запропонованих напрямів удосконалення процесу забезпечення розвитку безготівкових розрахунків в банківській системі України.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2023.

Рік захисту роботи 2023.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, готівка, платіжна картка, банк, платіжна система, система електронних платежів Національного банку України, інтернет-банкінг.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ.....	4
1.1 Сутність безготівкових розрахунків.....	5
1.2 Принципи безготівкових розрахунків	8
1.3 Організаційно-правове забезпечення	11
РОЗДІЛ 2 БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ	19
2.1 Аналіз сучасного стану системи безготівкових розрахунків в Україні	19
2.2 Економічні та соціальні наслідки безготівкових розрахунків в Україні.....	37
2.3 Напрями удосконалення системи безготівкових розрахунків	49
ВИСНОВКИ.....	53
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	56
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність теми. Історичне формування систем безготівкових розрахунків пов'язано з появою грошей, які виконують функцію засобів платежу. У нинішній час різноманіття видів безготівкових розрахунків вражає: стрімкий розвиток електронної комерції призвело до розробки безлічі всіляких видів платіжних систем, функціональні можливості яких постійно розширюються і ускладнюються. Методи платежу прийнято розділяти на готівкові платежі та безготівкові, проте з швидким впровадженням інновацій безготівкові розрахунки стрімко витісняють готівково-грошові розрахунки з сучасних платіжних систем. Велика частина здійснення безготівкових розрахунків припадає на комерційні банки. Тому саме цим банкам присвоєно найважливіша розрахунково-платіжна функція в платіжній системі України. Обслуговуючи рух грошових потоків і забезпечуючи стабільність в економіці, системи безготівкових розрахунків, будучи одним з інструментів фінансового ринку, дуже важливі для надійного та ефективного розподілу ресурсів в економіці. Саме з цієї причини держава проявляє великий інтерес до підвищення рівня обслуговування з використанням безготівкових розрахунків.

Вагомий внесок у дослідження проблем удосконалення системи безготівкових розрахунків в Україні зробили такі вітчизняні і зарубіжні науковці як: Адабашев Т. К., Азізова К. М., Балакіна Ю. С., Бойко В. П., Віднійчук-Вірван Л. А., Вовчак О. Д., Джусов О. А., Жеребкін В. Є., Капралов Р. О., Легкоступ І. І., Назаренко В. О., Поляниця О. В., Туманцова О. В., Чайковський Я. І. та ін. та інші. Водночас, дослідженню сучасного стану існування сфери безготівкових розрахунків в Україні, дослідженню основних проблем та закономірностей їх розвитку у науковій літературі останніх років приділялось недостатньо уваги.

Метою роботи є розробка пропозицій, щодо визначення напрямів удосконалення системи безготівкових розрахунків в Україні.

Реалізація мети дослідження обумовила постановку та вирішення наступних завдань:

- з'ясувати сутність безготівкових розрахунків;
- визначити принципи безготівкових розрахунків;
- надати організаційно-правове забезпечення ;
- провести аналіз сучасного стану системи безготівкових розрахунків в Україні;
- надати економічні та соціальні наслідки безготівкових розрахунків в Україні;
- обґрунтувати напрями удосконалення системи безготівкових розрахунків.

Предметом дослідження є систематизація процесу забезпечення розвитку безготівкових розрахунків в Україні.

Об'єктом дослідження є система безготівкових розрахунків.

Методи дослідження: теоретичного узагальнення і порівняння; системний аналіз; синтез; інформаційне моделювання; абстрагування; системного аналізу і синтезу; конкретизація; спостереження; загальні наукові методи дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних засад, наукових і організаційно-методичних підходів щодо удосконалення процесу забезпечення розвитку безготівкових розрахунків в Україні.

Інформаційну основу роботи становлять законодавчі і нормативно-правові акти Верховної Ради України, дані Офіційного сайту Державного комітету статистики України і Національного банку України. У роботі також використано дані монографічних і періодичних видань, матеріали науково-практичних конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

1.1 Сутність безготівкових розрахунків

Безготівкові розрахунки є процесом електронного переказу коштів між різними особами або організаціями без використання готівки. Вони відбуваються за допомогою електронних платіжних систем, таких як банківські перекази, кредитні та дебетові картки, мобільні платежі, електронні гроші тощо. Сутність безготівкових розрахунків полягає в заміні фізичного передавання грошей на електронний обмін фінансовими потоками.

Деякі автори (Азізова К. М. [14, с. 255], Балакіна Ю. С. [15, с. 287] та Бойко В. П. [17, с. 77]) можуть підходити до визначення безготівкових розрахунків з технічного аспекту. Вони можуть зосередитися на технологічних засобах та інфраструктурі, що дозволяють здійснювати електронні перекази коштів без використання готівки. У цьому підході можуть бути враховані різні форми електронних платіжних систем, включаючи банківські перекази, платіжні картки, мобільні платежі та інше.

Інші автори (Кравець В. М. [30, с. 45] та Назаренко В. О. [33, с. 77]) можуть підходити до визначення безготівкових розрахунків з фінансового аспекту. Вони можуть акцентувати увагу на переказі фінансових ресурсів та руху грошей без використання фізичних готівкових засобів. В цьому підході можуть враховуватися різні види безготівкових платежів, такі як електронні перекази коштів між банківськими рахунками, онлайн-платежі, використання електронних грошей тощо.

В цілому, безготівкові розрахунки є важливою складовою сучасної економіки, дозволяючи швидко, зручно та безпечно здійснювати платежі між різними суб'єктами господарювання. Основні переваги безготівкових розрахунків включають [22, с. 190]:

- Зручність. безготівкові розрахунки дозволяють здійснювати платежі без необхідності переносити готівку. Це забезпечує зручність і швидкість операцій, особливо при великому обсязі транзакцій або в онлайн-середовищі.

- **Безпека.** в порівнянні з готівкою, безготівкові розрахунки зазвичай є більш безпечними. Електронні платіжні системи використовують різні методи шифрування та автентифікації для захисту фінансових даних та запобігання шахрайству.

- **Ефективність.** безготівкові розрахунки дозволяють автоматизувати процеси платежів та ведення обліку. Вони зменшують необхідність в ручній обробці грошових потоків і сприяють ефективнішому використанню часу та ресурсів.

- **Слідування.** електронні платежі залишають слід у вигляді цифрових записів, що дозволяє легко відстежувати платежі, отримувати звіти і забезпечувати точність бухгалтерського обліку.

- **Міжнародна операційна здатність.** безготівкові розрахунки дозволяють легко виконувати міжнародні платежі без необхідності конвертації готівки та зменшують складнощі, пов'язані з валютними операціями.

Система безготівкових розрахунків є важливим елементом інфраструктури електронної комерції, яка також швидко розвивається в останні роки як у всьому світі, так і в Україні. Електронні платежі за допомогою систем безготівкових розрахунків стають все більш поширеними в Україні і впевнено збільшують свою частку в платіжному сегменті [22, с. 191]. Варто зазначити, що ринок безготівкових розрахунків – це сукупність окремих елементів безготівкової платіжної галузі, які обслуговують операції з використанням карток та їх еквівалентів (мобільних телефонів та інших електронних засобів) як платіжного інструменту [18, с. 67]. Критеріями системи безготівкових розрахунків, яка найкраще відповідає потребам економіки, є ефективність та швидкість платежів, ступінь автоматизації та надійності розрахункової системи, а також рівень ризику банківських операцій [38, с. 215].

Динамічний розвиток систем безготівкових розрахунків відіграє важливу роль у формуванні нових механізмів функціонування платіжної інфраструктури країни, поява нових видів платіжних інструментів, а також форм розрахунків, суттєво впливає на всі сфери життя суспільства, водночас сприяючи або

гальмування стабільного економічного зростання [22, с. 192]. Слід зазначити, що у фінансово-правовому полі система безготівкових розрахунків є категорією, яка постійно розвивається, оскільки поряд з появою інноваційних технологій з'являються нові форми розрахунків, що посилює вплив держави на стимулювання, підтримку та забезпечення ефективності та надійності функціонування сучасних систем безготівкових розрахунків території України. Про це свідчить урядова Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України, реалізація якої спрямована на створення умов для поширення вітчизняних та міжнародних систем безготівкових розрахунків та безготівкових розрахунків в Україні, що дозволить впливають на появу нових фінансових та платіжних послуг [9], а також Комплексної програми розвитку фінансового сектору України, яка передбачає вдосконалення нагляду за системами безготівкових розрахунків з точки зору управління ризиками.

Основною та необхідною метою формування систем безготівкових розрахунків є забезпечення швидкості платежів за фінансово-господарськими операціями, а також надійності та впорядкованості самих платежів. Для виконання цих завдань важливо сформувані інституційну одиницю, тобто підрозділ, який передбачає складання формальних та неформальних правил організації платежів та системи безготівкових розрахунків [13, с. 67-68].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що безготівкові розрахунки є процесом електронного переказу коштів між різними особами або організаціями без використання готівки. Вони забезпечують зручність, безпеку, ефективність та слідування платежам, а також сприяють міжнародній операційній здатності. У сфері платежів в економіці для забезпечення їх безпеки та зниження рівня ризику необхідно сформувані чітку теоретичну та практичну основу для розвитку систем безготівкових розрахунків. Основними завданнями, що стоять перед системою безготівкових розрахунків, є: безперебійна, безпечна та ефективна робота; надійність і довговічність, що гарантує відсутність збоїв або повний збій системи безготівкових розрахунків; ефективність, що забезпечує швидкий економічний і точний вихід потоку операцій; чесний підхід.

1.2 Принципи безготівкових розрахунків

Система безготівкових розрахунків є важливою складовою загальної національної грошової системи. Національна грошова система включає різні компоненти, такі як готівкові гроші, банківські рахунки, електронні платіжні системи, центральний банк та комерційні банки.

Безготівкові розрахунки використовуються для електронного переказу коштів між різними суб'єктами господарювання без фізичного перенесення готівки. Вони здійснюються за допомогою різних електронних платіжних систем, таких як банківські перекази, платіжні картки, електронні гроші та інші електронні засоби передачі коштів. Ця система забезпечує ефективність та швидкість проведення платежів, сприяє точному обліку та слідуванню за фінансовими операціями, забезпечує безпеку та захист фінансових даних. Вона також сприяє розвитку міжнародних платежів і підтримує функціонування економіки в сучасних умовах.

Центральний банк та комерційні банки виконують важливу роль у безготівкових розрахунках, забезпечуючи інфраструктуру, нормативно-правову базу та регулювання цієї системи. Вони також здійснюють контроль за фінансовими потоками, забезпечують ліквідність та стабільність грошової системи.

Безготівковий платіжний оборот, як правило, здійснюється через банки. Банки виконують важливу роль у проведенні безготівкових платежів, забезпечуючи інфраструктуру та послуги, необхідні для переказу коштів між різними рахунками. Клієнти можуть використовувати різні канали та засоби, що надаються банками, для здійснення безготівкових платежів. Наприклад, це може бути мобільний банкінг, Інтернет-банкінг, платіжні картки, електронні гроші та інші електронні платіжні системи.

Банки забезпечують переведення коштів з рахунку платника на рахунок одержувача в рамках безготівкових платежів. Вони здійснюють перевірку

достатньої наявності коштів на рахунку платника, автентифікацію платежу, облік та звітність про платежі. Банки також забезпечують безпеку та захист фінансових транзакцій, використовуючи різні методи шифрування та захисту інформації.

Безготівковий платіжний оборот через банки є важливою складовою фінансової інфраструктури та сприяє ефективному функціонуванню економіки, забезпечуючи швидкі та безпечні перекази коштів між суб'єктами господарювання. Принципи безготівкових розрахунків включають наступні аспекти [15, с. 287]:

1) Електронна передача коштів. Основним принципом безготівкових розрахунків є електронна передача коштів без необхідності використання готівки. Це означає, що фізичні гроші не мають бути присутніми в процесі платежу, а замість цього використовуються електронні системи передачі коштів.

2) Використання електронних платіжних систем. Безготівкові розрахунки зазвичай здійснюються за допомогою електронних платіжних систем, таких як банківські перекази, кредитні та дебетові картки, мобільні платежі, електронні гроші та інші. Ці системи забезпечують швидкі, безпечні та зручні способи електронного переказу коштів.

3) Безпека і автентифікація. Оскільки безготівкові розрахунки відбуваються в електронному середовищі, забезпечення безпеки є важливим принципом. Електронні платіжні системи використовують різні методи шифрування, автентифікації та захисту фінансових даних для запобігання шахрайству та несанкціонованому доступу.

4) Зручність та швидкість. Безготівкові розрахунки забезпечують зручність та швидкість платежів. Вони дозволяють здійснювати платежі без необхідності переносити фізичну готівку, а також прискорюють процеси операцій і сприяють ефективному управлінню фінансами.

5) Слідування та облік. Безготівкові розрахунки залишають цифрові сліди, що дозволяє легко відстежувати та контролювати платежі. Це сприяє точному бухгалтерському обліку, забезпеченню фінансової звітності та аналізу фінансових потоків.

б) Міжнародність. Безготівкові розрахунки також сприяють міжнародним платежам та операціям, забезпечуючи зручність та швидкість переказів коштів між різними країнами та валютами [16, с. 9].

Вищенаведені принципи допомагають забезпечити ефективне та безпечне функціонування безготівкових розрахунків і сприяють розвитку сучасних платіжних систем.

Система безготівкових розрахунків дійсно представляє собою сукупність принципів організації розрахунків, вимог до них, а також різноманітних форм і способів здійснення безготівкових платежів. Основні складові цієї системи включають наступні елементи [12, с. 143]:

- Принципи організації розрахунків. В системі безготівкових розрахунків існує ряд принципів, таких як безпека, ефективність, швидкість, надійність, зручність та стандартизація. Ці принципи встановлюють вимоги до функціонування системи та забезпечують її ефективність.

- Вимоги до розрахунків. Система безготівкових розрахунків має відповідати певним вимогам, таким як точність, безпека, конфіденційність, захист від шахрайства та зловживань, стійкість до технічних збоїв і т.д. Вимоги можуть бути закладені в законодавстві або регулюючих документах, які встановлюють правила здійснення безготівкових платежів.

- Форми розрахунків. Система безготівкових розрахунків надає різноманітні форми платежів, такі як банківські перекази, дебетові та кредитні картки, електронні гроші, мобільні платежі та інші. Кожна форма має свої особливості і використовується залежно від потреб і можливостей сторін, які здійснюють платіж.

- Способи розрахунків. В системі безготівкових розрахунків існує ряд способів здійснення платежів, таких як банківські трансфери, платіжні гейти, платіжні шлюзи, POS-термінали, мобільні додатки та інші. Кожен спосіб має свої переваги та обмеження і може використовуватись у різних сферах та ситуаціях [37, с. 26].

Отже, загалом, система безготівкових розрахунків є складною структурою, яка базується на принципах організації, вимогах, формах і способах розрахунків. Ця система використовується для забезпечення зручності, ефективності та безпеки розрахунків між різними суб'єктами господарювання.

1.3 Організаційно-правове забезпечення

Система безготівкових розрахунків дозволяє споживачеві, використовуючи звичайний доступ до Інтернету та номер банківської картки, купувати товари, оплачувати послуги, виконувати інші розрахункові операції. Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та грошові перекази в Україні» система безготівкових розрахунків – це платіжна організація, учасники системи безготівкових розрахунків та сукупність відносин, що виникають між ними під час переказу коштів. Переказ коштів є обов'язковою функцією системи безготівкових розрахунків [4]. Зокрема, платіжні системи вирішують три важливі завдання [22, с. 192]: 1) гарантувати безперебійну роботу всіх елементів самої системи; 2) забезпечити безпеку операцій; 3) страхувати від будь-яких збоїв у фінансових операціях.

Відповідно до національного законодавства, платіжні системи на основі безготівкових розрахунків можуть бути поділені на кілька категорій. Однак, конкретні категорії можуть відрізнятися залежно від країни та її законодавства. Основні категорії платіжних систем на основі безготівкових розрахунків включають [4]:

- Національні платіжні системи. Ці системи охоплюють внутрішні платіжні операції в межах країни. Вони забезпечують здійснення безготівкових платежів між резидентами та нерезидентами, які використовують одну національну валюту.
- Міжнародні платіжні системи. Ці системи дозволяють здійснювати безготівкові платежі між різними країнами. Вони дозволяють переказ коштів між

різними валютами та забезпечують стандартизовані процедури для міжнародних розрахунків.

- Електронні платіжні системи. Ці системи базуються на використанні електронних засобів передачі коштів, таких як платіжні картки, електронні гаманці, мобільні додатки та інші електронні платіжні інструменти. Вони дозволяють здійснювати безготівкові платежі з використанням електронних пристроїв та забезпечують швидкість та зручність проведення операцій.

- Банківські платіжні системи. Ці системи регулюються комерційними банками та центральним банком і забезпечують проведення безготівкових платежів між рахунками банків та їх клієнтами. Вони забезпечують інфраструктуру та послуги для здійснення безготівкових розрахунків.

Це лише загальні категорії, і в різних країнах можуть бути використовані інші терміни або категорії для класифікації платіжних систем на основі безготівкових розрахунків.

Загальні засади функціонування безготівкових розрахунків в Україні та відносини у сфері переказу коштів дійсно регулюються Конституцією України [1], а також іншими законодавчими актами. Основні засади та принципи безготівкових розрахунків в Україні включають:

- Конституційне забезпечення. Конституція України [1] гарантує право на власність і свободу розпорядження нею, що створює основу для проведення безготівкових розрахунків.

- Законодавча база. Україна має ряд законів та нормативно-правових актів, що регулюють безготівкові розрахунки, зокрема Закон «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [4], Закон «Про банки і банківську діяльність» [2] та інші.

- Національний банк України. Національний банк України (НБУ) [49] виконує роль центрального банку та контролює безготівкові розрахунки в країні. Він встановлює правила та стандарти для платіжних систем, сприяє їх розвитку та забезпечує стабільність функціонування.

- Електронна інфраструктура. Україна має розвинену електронну інфраструктуру для здійснення безготівкових розрахунків, включаючи систему

міжбанківських розрахунків, електронні платіжні гейти, платіжні картки та інші електронні канали платежів.

- **Захист прав споживачів.** Україна також має законодавство, що регулює захист прав споживачів в сфері безготівкових розрахунків, забезпечуючи їхню безпеку та конфіденційність.

Вищенаведені засади та принципи сприяють розвитку безготівкових розрахунків, забезпечують їхню ефективність, безпеку та правову основу в Україні.

Закон України «Про Національний банк України» [3] містить положення, що стосуються безготівкових розрахунків. Відповідно до цього закону, Національний банк України (НБУ) виконує ряд функцій та повноважень, які стосуються організації та регулювання безготівкових розрахунків в країні. Деякі з цих положень включають:

- **Регулювання платіжних систем.** НБУ визначає правила та стандарти для регулювання безготівкових платіжних систем в Україні. Він встановлює вимоги до організації та функціонування таких систем, включаючи платіжні картки, електронні гроші та інші форми електронних платежів.

- **Створення системи міжбанківських розрахунків.** НБУ забезпечує організацію та функціонування системи міжбанківських розрахунків в Україні. Ця система дозволяє банкам здійснювати безготівкові перекази коштів між собою.

- **Захист інтересів користувачів.** Закон проголошує, що НБУ забезпечує захист інтересів користувачів безготівкових платіжних систем. Це включає забезпечення конфіденційності, безпеки та ефективності безготівкових розрахунків.

- **Встановлення правил та стандартів.** НБУ має повноваження встановлювати правила та стандарти для безготівкових розрахунків, зокрема стосовно формату платіжних доручень, процедур переказу коштів, ідентифікації клієнтів тощо.

- **Контроль та нагляд.** Закон надає НБУ повноваження здійснювати контроль та нагляд за діяльністю платіжних систем, включаючи перевірку дотримання

встановлених правил та стандартів, а також проведення розслідувань у разі порушень.

Ці положення Закону про Національний банк України сприяють організації безготівкових розрахунків в Україні та забезпечують їхню ефективність, безпеку та стабільність.

Закон України «Про банки і банківську діяльність» [2] визначає правову основу для безготівкових розрахунків в Україні. Деякі положення цього закону, що стосуються безготівкових розрахунків, включають:

- Дозвіл на здійснення банківської діяльності. Закон встановлює вимоги щодо отримання дозволу на здійснення банківської діяльності, включаючи здійснення безготівкових розрахунків. Банки повинні відповідати встановленим вимогам та мати відповідну ліцензію для здійснення цих операцій.

- Організація розрахунків. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [2] визначає правила щодо організації безготівкових розрахунків у банківській системі. Він встановлює процедури та вимоги до виконання безготівкових операцій, включаючи переказ коштів між банками та клієнтами.

- Захист інтересів клієнтів. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [2] встановлює вимоги до банків щодо захисту інтересів клієнтів у сфері безготівкових розрахунків. Банки повинні забезпечувати конфіденційність, безпеку та надійність операцій, а також забезпечувати доступ клієнтів до інформації про їхні розрахунки.

- Міжбанківські розрахунки. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [2] визначає правила та процедури міжбанківських розрахунків. Він встановлює механізми для здійснення безготівкових переказів коштів між банками та розрахунків за банківськими операціями.

- Контроль та нагляд. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [2] надає відповідальність Національному банку України за контроль та нагляд за безготівковими розрахунками. НБУ має право проводити перевірки та аудит банків щодо дотримання встановлених правил та стандартів безготівкових розрахунків.

Ці положення Закону України «Про банки і банківську діяльність» [2] встановлюють правовий фреймворк для безготівкових розрахунків в Україні та забезпечують їхню ефективність, безпеку та законність.

Закон України «Про поштовий зв'язок» [5] регулює діяльність поштового зв'язку, організацію поштового обслуговування, пересилання листів та посилок, а також забезпечення конфіденційності та безпеки поштових відправлень.

Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [4] є основним законодавчим актом, що регулює безготівкові розрахунки в Україні. Він містить положення, які стосуються організації, функціонування та контролю за платіжними системами, включаючи безготівкові розрахунки.

Деякі з принципових положень Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [4] включають:

- Визначення платіжних систем. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [4] визначає платіжні системи і їхні основні характеристики. Він регулює діяльність платіжних систем, включаючи системи безготівкових розрахунків.

- Учасники платіжних систем. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [4] встановлює вимоги до учасників платіжних систем, включаючи банки, платіжні організації та інших суб'єктів. Він регулює права та обов'язки учасників, включаючи здійснення безготівкових розрахунків.

- Захист прав споживачів. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [4] встановлює права та обов'язки користувачів платіжних систем, включаючи право на безпечні та зручні безготівкові розрахунки. Він також встановлює механізми для вирішення спорів та захисту прав споживачів у сфері безготівкових розрахунків.

- Контроль та нагляд. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [4] надає Національному банку України повноваження з контролю та нагляду за платіжними системами та безготівковими розрахунками. НБУ має право встановлювати вимоги до систем безготівкових розрахунків та здійснювати їхній контроль.

Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [4] є важливим документом, що встановлює правову основу для безготівкових розрахунків в країні. Він регулює взаємовідносини між учасниками платіжних систем, забезпечує безпеку та ефективність безготівкових розрахунків та сприяє розвитку фінансової інфраструктури країни.

Методика комплексного оцінювання системно важливих систем безготівкових розрахунків, схваленої постановою Правління Національного банку України від 24.09.2015 р. № 635 визначає методологію здійснення комплексного оцінювання систем безготівкових розрахунків, визнаних Національним банком України системно важливими, на відповідність міжнародним стандартам нагляду (оверсайта) систем безготівкових розрахунків та систем розрахунків та вимогам, установленим законодавством України [10].

Національний банк України (НБУ) має ряд повноважень, спрямованих на підвищення ефективності безготівкових розрахунків в Україні. Основні повноваження НБУ у цьому контексті включають [49]:

- Регулювання платіжних систем. НБУ встановлює вимоги та стандарти для організації та функціонування платіжних систем. Це включає розробку правил, процедур та технічних стандартів, які сприяють ефективності та безпеці безготівкових розрахунків.
- Контроль та нагляд. НБУ здійснює контроль та нагляд за платіжними системами та учасниками ринку безготівкових розрахунків. Це включає проведення аудитів, перевірок та моніторингу діяльності банків та інших учасників системи з метою забезпечення дотримання встановлених правил та стандартів.
- Розвиток інфраструктури. НБУ сприяє розвитку інфраструктури безготівкових розрахунків, зокрема систем передавання фінансових повідомлень та розрахункових систем. Він встановлює правила та стандарти для забезпечення ефективності та надійності розрахункових операцій.
- Розробка політики. НБУ розробляє політику та стратегію щодо розвитку безготівкових розрахунків в Україні. Це включає визначення пріоритетів, цілей та

завдань, спрямованих на покращення ефективності та розвиток інфраструктури безготівкових розрахунків.

- Сприяння інноваціям. НБУ підтримує впровадження нових технологій та інновацій у сфері безготівкових розрахунків. Він стимулює використання сучасних рішень та електронних засобів платежів з метою підвищення ефективності та зручності безготівкових розрахунків.

Повноваження НБУ щодо підвищення ефективності безготівкових розрахунків регулюються відповідними нормативно-правовими актами та розпорядженнями, що видаються НБУ [49].

Для розробки теоретико-методологічних та прикладних принципів методологічного дослідження функціонування систем безготівкових розрахунків в Україні доцільно використовувати такі методи:

- аналіз та синтез, індукція та дедукція – для з'ясування сутності поняття «система безготівкових розрахунків», для визначення економічного характеру систем безготівкових розрахунків, для класифікації типів систем безготівкових розрахунків та підходу до здійснення нагляду за системами безготівкових розрахунків;

- метод групування – для групування статистичних даних щодо функціонування вітчизняних систем безготівкових розрахунків;

- метод порівняння – для порівняння статистичних даних фактичного та минулого років;

- графічний метод – для відображення статистичних даних у вигляді рисунків;

- табличний метод для відображення статистичних даних у вигляді таблиць;

- економіко-математичний – для визначення тенденцій функціонування вітчизняних систем безготівкових розрахунків;

- метод аналогій – для аналізу зарубіжного досвіду здійснення нагляду за системами безготівкових розрахунків.

Використовуючи зазначені методи, варто звернути увагу на методологію, що дозволить проаналізувати функціонування систем безготівкових розрахунків, а

саме: провести аналіз функціонування системи електронних платежів НБУ; проаналізувати статистичні дані щодо функціонування карткових безготівкових розрахунків в Україні; здійснити аналіз актуального стану систем безготівкових розрахунків переказу коштів в Україні.

Отже, організаційно-правове забезпечення безготівкових розрахунків в Україні базується на ряді законодавчих актів та нормативних документів. Зокрема, Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» встановлює загальні положення та принципи функціонування платіжних систем, включаючи безготівкові розрахунки. Він визначає права та обов'язки учасників платіжних систем, порядок регулювання та нагляду за ними. Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає правову основу для діяльності банків, які виконують ключову роль у безготівкових розрахунках. Він регулює вимоги до банків щодо організації та здійснення безготівкових платежів. НБУ видає ряд нормативних актів, які регламентують безготівкові розрахунки. Ці акти включають Правила здійснення безготівкових платежів, Технічні умови електронних платіжних систем та інші документи, що регулюють організацію та функціонування безготівкових розрахунків. Конституція України встановлює загальні принципи грошової системи та гарантує право на свободу розпорядження власними коштами, що є основою для здійснення безготівкових розрахунків. Ці правові акти та нормативні документи визначають організаційні та правові засади безготівкових розрахунків в Україні, забезпечують їх ефективність, безпеку та довіру учасників платіжних систем.

РОЗДІЛ 2

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз сучасного стану системи безготівкових розрахунків в Україні

Системи безготівкових розрахунків насправді відіграють найважливішу роль у сучасній економіці. Вони є основою для проведення фінансових трансакцій між різними суб'єктами, включаючи підприємства, установи, урядові органи та індивідуальних осіб. Системи безготівкових розрахунків забезпечують швидкість та зручність у проведенні фінансових операцій. Вони дозволяють здійснювати перекази коштів без необхідності використання готівки або особистої присутності учасників операцій.

Системи безготівкових розрахунків мають різноманітні механізми та технології для забезпечення безпеки та захисту фінансових трансакцій. Вони використовують шифрування, автентифікацію та інші заходи для запобігання шахрайству та несанкціонованому доступу до фінансових ресурсів.

Використання систем безготівкових розрахунків дозволяє знизити витрати, пов'язані з обробкою та обліком готівки. Вони спрощують процеси фінансового управління, зменшують час, затрачений на розрахунки та звітність, та забезпечують більшу точність та надійність в обліку фінансових операцій.

Системи безготівкових розрахунків є необхідною складовою електронної комерції. Вони забезпечують можливість безпечних та зручних онлайн-платежів, що сприяє розвитку електронних ринків та глобальної торгівлі. Системи безготівкових розрахунків сприяють економічному зростанню, спрощуючи процеси торгівлі, забезпечуючи швидку та безпечну передачу коштів та сприяючи залученню інвестицій у розвиток економіки.

Отже, системи безготівкових розрахунків відіграють ключову роль у забезпеченні ефективності, безпеки та розвитку сучасної економіки. Вони сприяють швидкому, зручному та надійному проведенню фінансових операцій між учасниками ринку.

Відповідно до наданих даних, система електронних платежів (СЕП) Національного банку України продовжує залишатися єдиною системно важливою платіжною системою в Україні у 2021 році. Ця система має стратегічне значення для функціонування безготівкових розрахунків в країні. Система електронних платежів Національного банку України є центральною інфраструктурою для обробки безготівкових платежів між банками та іншими учасниками фінансового ринку в Україні [26]. Вона забезпечує надійність, безпеку та ефективність фінансових трансакцій. Ця система здійснює обробку різних видів платежів, включаючи перекази коштів між банками, оплату товарів та послуг, зарахування заробітної плати, пенсій та соціальних виплат. Вона також відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності та контролю за платіжними операціями в країні. Результати моніторингу підтверджують, що система електронних платежів Національного банку України продовжує зберігати свою провідну позицію як основна інфраструктура для безготівкових розрахунків в Україні. Це свідчить про її надійність, ефективність та довіру учасників фінансового ринку.

За результатами моніторингу діяльності систем безготівкових розрахунків у 2021 році, система електронних платежів (СЕП) Національного банку України продовжує залишатися єдиною системно важливою платіжною системою в країні. Це означає, що вона має велику системну значимість та вплив на фінансову стабільність.

Система електронних платежів Національного банку України є центральною інфраструктурою для обробки безготівкових платежів між банками та іншими учасниками фінансового ринку в Україні. Вона забезпечує безпечність, ефективність та надійність фінансових трансакцій.

Національний банк України відводить особливу увагу підтримці та розвитку системи електронних платежів, а також забезпеченню високої якості її

функціонування. Це включає впровадження технологічних інновацій, вдосконалення правового та регуляторного середовища, а також сприяння розвитку конкуренції та забезпеченню безпеки платіжних операцій.

У своїй ролі єдиної системно важливої платіжної системи, система електронних платежів Національного банку України виконує важливі функції для економіки країни, забезпечуючи ефективний обіг коштів, сприяючи розвитку бізнесу та забезпечуючи безпеку платіжних операцій українських громадян та підприємств.

Національний банк України (НБУ) проводить розподіл платіжних систем відповідно до категорій важливості згідно з міжнародними стандартами PFMI (Principles for Financial Market Infrastructures). PFMI визначають міжнародні стандарти та принципи для фінансових ринкових інфраструктур, включаючи платіжні системи, клірингові системи, системи розрахунків цінних паперів та інші. Згідно з PFMI, платіжні системи поділяються на три категорії важливості:

- Критичні системи. Це системи, які виконують системно важливі функції та мають значний вплив на фінансову стабільність. Вони мають велику системну значимість та потенційно можуть створити значні ризики для фінансової системи, якщо вони несправно працюватимуть. Критичні системи підлягають особливому нагляду та регулюванню з боку НБУ.

- Системно важливі системи. Це системи, які виконують важливі функції у фінансовій системі, але не мають такої великої системної значимості, як критичні системи. Вони можуть мати обмежений вплив на фінансову стабільність, але все ж є важливими для ефективного функціонування фінансового ринку.

- Інші системи. Ця категорія включає всі інші платіжні системи, які не увійшли в категорії критичних або системно важливих. Ці системи можуть мати меншу системну значимість та вплив на фінансову стабільність.

Національний банк України здійснює нагляд та регулювання за всіма цими категоріями платіжних систем, забезпечуючи їхню ефективну роботу та відповідність міжнародним стандартам PFMI.

У 2021 році Національний банк встановив порядок та критерії важливості для визначення важливих операторів послуг платіжної інфраструктури (ОППІ). ОППІ – це установи, які надають певні види послуг у платіжних організаціях або виконують оперативні, інформаційні та інші технологічні функції з переказу коштів. Визначення значних ОППІ стало можливим завдяки введенню в 2021 році звітів цих установ до НБУ. Національний банк визнає ОППІ суттєвим, якщо він обробляє понад 10% операцій (за кількістю та / або сумою), оброблених у систем безготівкових розрахунків, внесених до Реєстру.

На початок 2023 року до реєстру платіжних систем, сформованого НБУ, входило понад 70 організацій з різними профілями діяльності, пов'язаними з системою безготівкових розрахунків [27].

У 2022 році СЕП обробив 383,8 млн. початкових платежів на суму 32,47 трлн. грн., що на 7,6% більше за кількістю та на 28% більше, ніж у попередньому році. Загалом у 2022 році в СЕП щодня оброблялося в середньому 1,5 млн. платежів на 129,9 млрд. грн. (рис. 2.1).

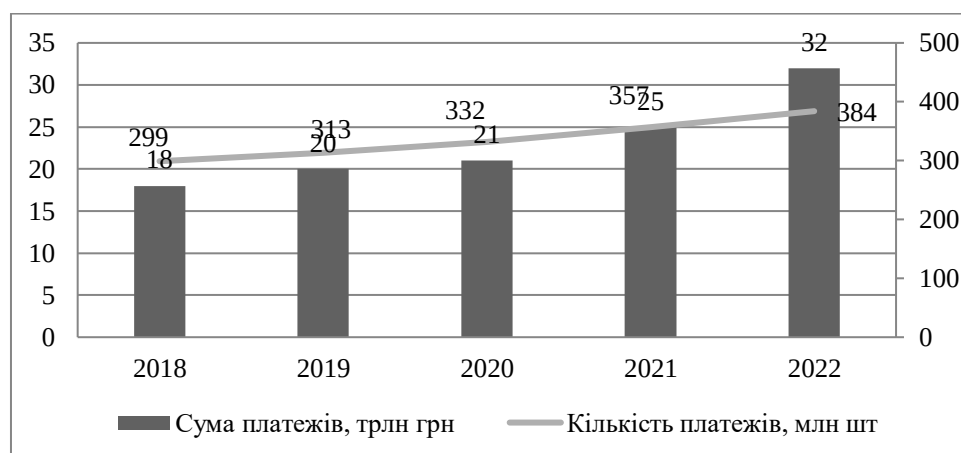

Рисунок 2.1 – Загальний обсяг платежів, оброблених у СЕП у 2018 – 2022 роках

Джерело: [49]

Ключовими показниками системно важливої системи безготівкових розрахунків є роль цієї системи в економіці щодо ВВП країни. Обсяг платежів, оброблених у СЕП за 2022 рік, більш ніж у 8,8 рази перевищує ВВП України. Співвідношення щоденних операцій у EPS із ВВП становило 3,5%. Кількість днів,

протягом яких EPS обробляла платежі в сумі, еквівалентній ВВП, становила 41 день. Це свідчить про важливу роль СЕП в економіці України [49].

Важливим показником ефективності системи безготівкових розрахунків є коефіцієнт обороту в системі, який показує, скільки разів одна і та ж гривня використовується учасниками системи безготівкових розрахунків за певний проміжок часу (рис. 2.2).

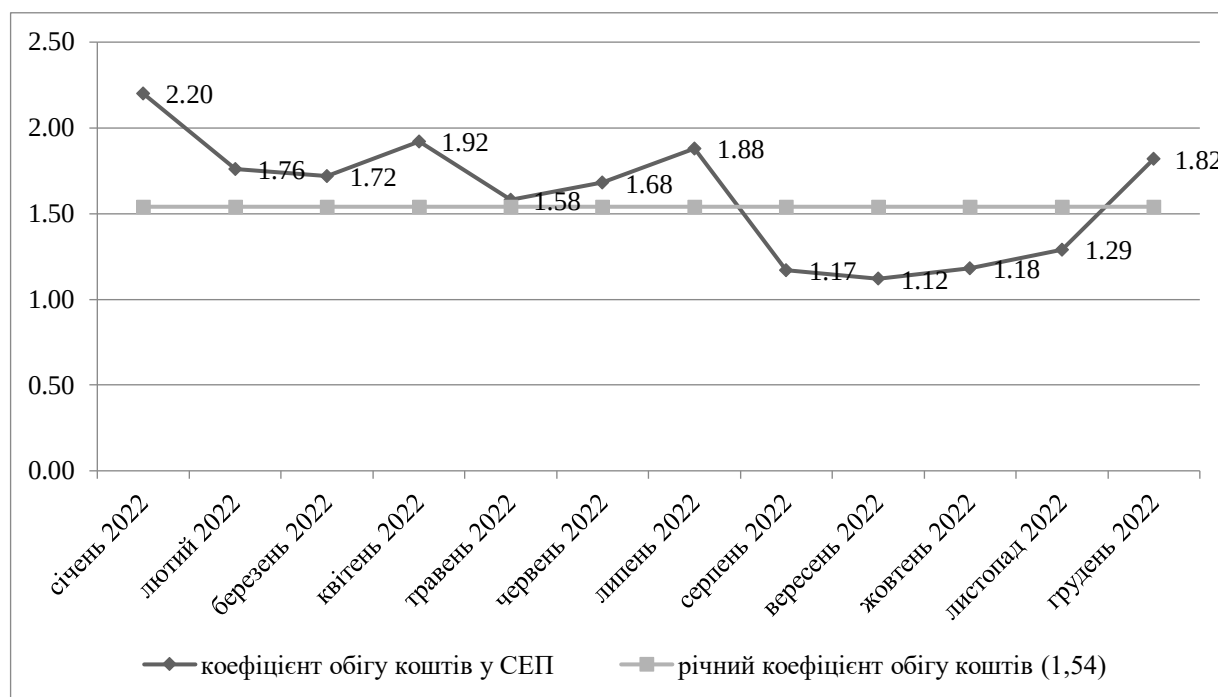

Рисунок 2.2 – Динаміка зміни коефіцієнту обігу коштів у СЕП у 2022 році

Джерело: [49]

Зменшення коефіцієнта обігу коштів у СЕП є наслідком зростання використання інших платіжних систем, таких як мобільні платежі, електронні гроші або інші електронні платіжні сервіси. Це може бути результатом зміни попиту споживачів на альтернативні способи безготівкових розрахунків. Зменшення коефіцієнта обігу коштів у СЕП також може бути пов'язане зі зміною споживчих звичок, наприклад, зростанням використання безготівкових платежів через мобільні додатки або електронні гаманці. Якщо споживачі переходять до інших зручних способів безготівкових розрахунків, це може призвести до зменшення обсягу операцій у СЕП. Зменшення коефіцієнта обігу коштів у СЕП може бути також впливом зовнішніх факторів, таких як економічні чи регуляторні

зміни. Наприклад, зміни в економічному середовищі, скорочення виробничої діяльності підприємств або зменшення обсягу торгівлі можуть призвести до зниження обсягу безготівкових розрахунків у СЕП.

Розподіл платежів за сумою між режимами роботи залишався досить рівномірним і майже не змінювався протягом 2022 року (рис. 2.3).

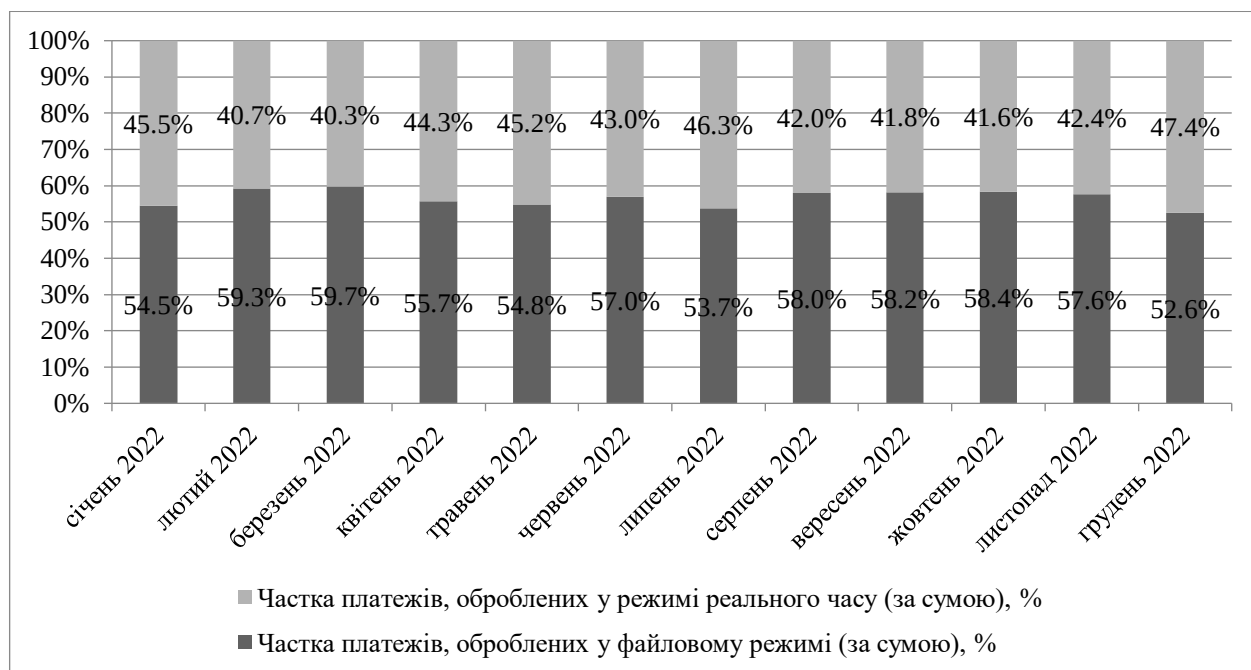

Рисунок 2.3 – Динаміка зміни частки операцій (за сумою), оброблених у СЕП у режимі реального часу в 2022 році

Джерело: [49]

Так, виникнення системного ризику в платіжній системі, яка має системне значення для країни, може призвести до фінансово-економічної нестабільності. Системні ризики в платіжних системах мають потенціал поширюватися на всю економіку країни і викликати серйозні наслідки. Основні причини виникнення системних ризиків в платіжних системах можуть включати:

- Технічні проблеми. Відмови або збої в технічних системах платіжних систем можуть спричинити зупинку або обмеження в проведенні безготівкових розрахунків. Це може призвести до збоїв у фінансових трансакціях, недоступності коштів та загрози для фінансової стабільності.

- **Контрагентські ризики.** Неплатоспроможність чи недобросовісна поведінка учасників платіжної системи, таких як банки або інші фінансові установи, можуть призвести до порушення платіжних зобов'язань та спричинити дисбаланси у фінансовій системі.

- **Ризики оперативного управління.** Недостатня ефективність управління платіжною системою, неправильне прийняття рішень або недостатнє врахування ризиків можуть спричинити недоліки у функціонуванні системи та призвести до фінансових проблем.

- **Економічні ризики.** Зміни в економічному середовищі, такі як фінансові кризи, зміни валютного курсу або зміни в макроекономічних показниках, можуть мати вплив на функціонування платіжної системи та призвести до нестабільності.

Для аналізу концентрації учасників CHAPS Банк Англії визначає чотирьох п'ять найбільших учасників системи безготівкових розрахунків та порівнює обсяг операцій, здійснених кожною з цих п'яти. Частка виплат, здійснених двадцятьма найбільшими учасниками СЕП (із 77 учасників на 31 грудня 2022 р.), становила 86,9% від усіх виплат у СЕП [27, с. 15-16]. У 2022 році п'ять найбільших учасників СЕП здійснили 67,2% від кількості та 48,6% від загальної суми виплат у СЕП (рис. 2.4).

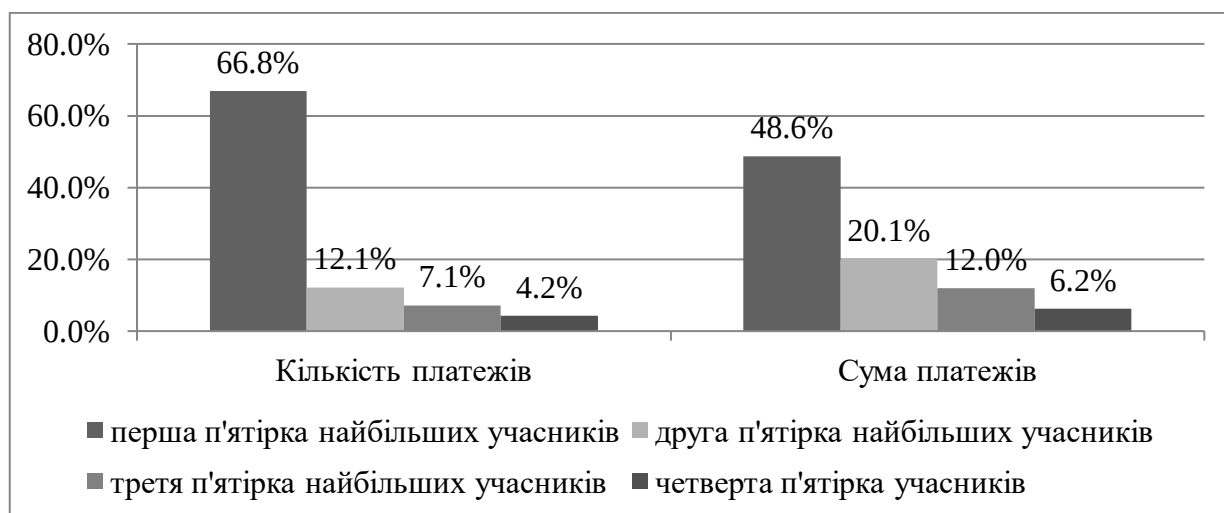

Рисунок 2.4 – Розподіл операцій між п'ятірками найбільших учасників СЕП у 2022 році, %

Джерело: [49]

Майже дві третини від цієї кількості – це активні платіжні картки (42,2 млн. шт., або 61,2%) – табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Динаміка основних показників ринку безготівкових розрахунків в Україні за 2018–2022 рр.

Показники	Роки					Відхилення 2022 / 2018 рр.	
	2018	2019	2020	2021	2022	Абс. відх.	Відх. відх., %
Активні платіжні картки, млн шт.	33,0	30,8	34,9	36,9	42,2	+9,2	+27,88
Кількість банків-членів, шт.	128	98	82	78	75	-53	-41,41
Кількість банкоматів, тис. од	36596	33334	33782	19734	19923	-16673	-45,56
Платіжних терміналів, тис. од	203810	194478	25172	29734	30623	-173187	-84,97

Джерело: [49]

Так, протягом 2018-2022 рр. кількість активних безготівкових розрахунків в Україні зросла на 9,2 млн. одиниць. або на 27,88%, кількість банків-членів зменшилась на 53 одиниці або на 41,41%, кількість банкоматів зменшилась на 16 673 тис. одиниць або на 45,56%, а кількість платіжних терміналів зменшилась на 173 187 тис. одиниць або на 84,97%.

Інформація щодо розподілу операцій між учасниками системи електронних платежів (СЕП), які є системно важливими банками, може бути конфіденційною та змінюватися з часом. Детальні дані про розподіл операцій між цими учасниками можуть бути надані Національним банком України (НБУ) або іншими органами, які мають відповідні повноваження та доступ до такої інформації. Як системно важливі банки, ці учасники СЕП зазвичай забезпечують значну частку платіжних операцій у країні. Проте, конкретний розподіл операцій між ними може залежати від багатьох факторів, таких як розмір та склад учасників ринку, вплив регуляторних положень, преференції клієнтів тощо. Якщо вам потрібна актуальна інформація про розподіл операцій між системно важливими банками в СЕП, рекомендується звернутися до Національного банку України або інших офіційних джерел, які мають повноваження з надання такої інформації. Розподіл операцій між

учасниками СЕП, які є системно важливими банками у 2022 році, представлений на рис. 2.5.

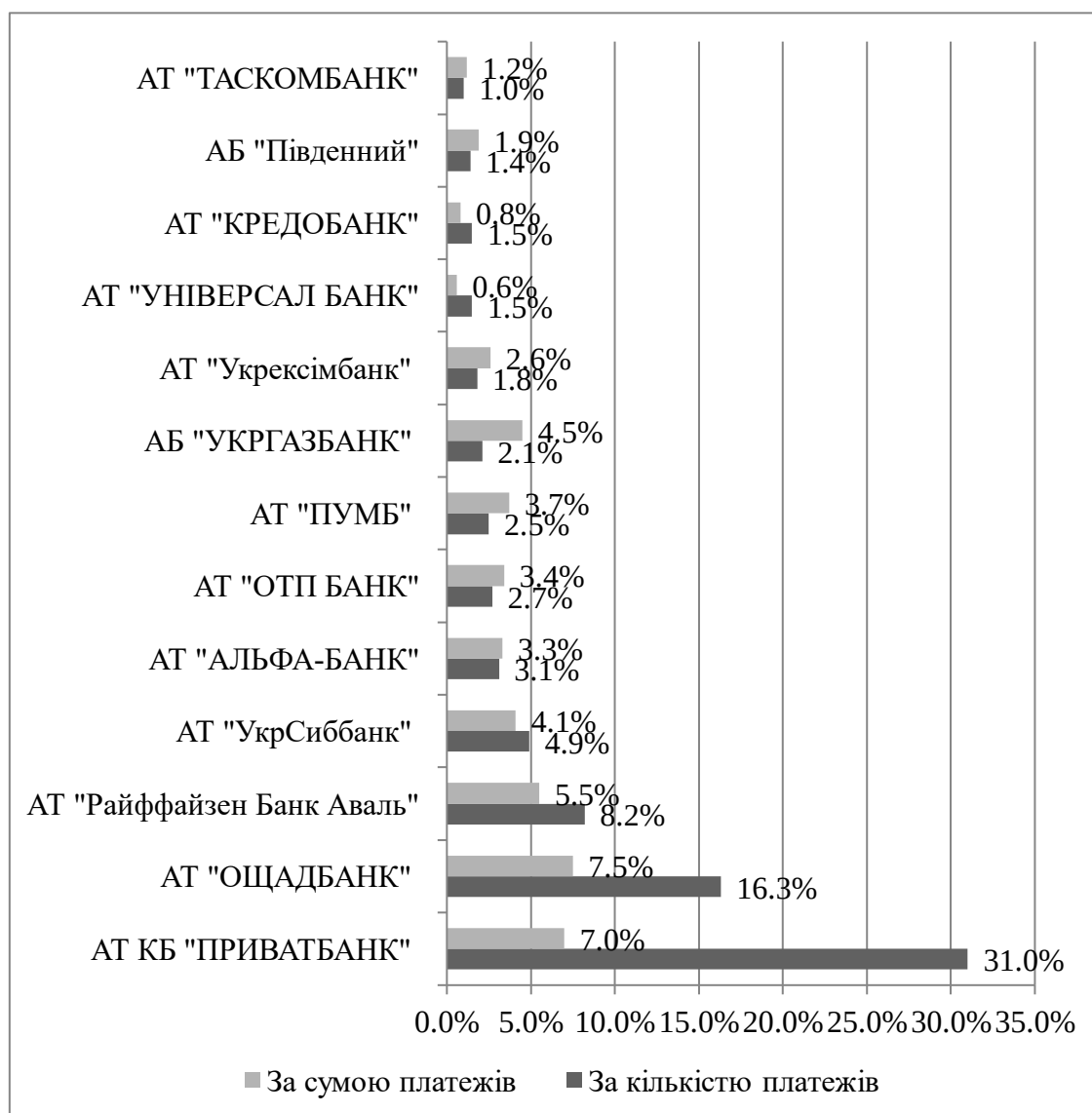

Рисунок 2.5 – Розподіл операцій між учасниками СЕП, які є системно важливими банками в 2022 році, %

Джерело: [49]

За сумою платежів увійшли наступні учасники: Національний банк України: 18,2% від суми платежів; Державна казначейська служба України: 10,5% від суми платежів; АТ «Ощадбанк»: 7,5% від суми платежів; АТ КБ «ПРИВАТБАНК»: 7,0% від суми платежів; АТ Райффайзен Банк Аваль: 5,5% від суми платежів [49].

Таким чином, згідно з вищезазначеним дослідженням, системи безготівкових розрахунків є важливим механізмом підтримки ефективності фінансових ринків.

Погано розроблені системи з недостатньо керованими ризиками можуть сприяти системним кризам, передаючи фінансові потрясіння від одного учасника іншому. Як наслідок, може існувати загроза не тільки системі та її учасникам, а й стабільності фінансових ринків, як внутрішніх, так і міжнародних. Тому системно важливі системи безготівкових розрахунків відіграють вирішальну роль в економіці, і, на наш погляд, їх безпека повинна бути поставлена на важливе місце в процесі вдосконалення систем безготівкових розрахунків.

Варто також зазначити, що зважаючи на проблеми ринку банківських безготівкових розрахунків в Україні, пошук перспективних шляхів їх вирішення залишається пріоритетом.

Отже, одним із найефективніших та найефективніших способів є безпосереднє вдосконалення та модернізація СЕП, яка зможе забезпечувати внутрішні безготівкові роздрібні платежі в країні.

Україна має значний потенціал для розвитку ринку платіжних карт, що дозволяє забезпечити досить швидку окупність карткової платіжної системи (КПС). При цьому основним джерелом доходів банків від участі в КПС є кошти населення, розміщені на карткових рахунках. Уже сьогодні ринок платіжних карт в Україні можна віднести до найбільш технологічно розвиненим і динамічним. Всебічна оцінка ефективності функціонування КПС стає одним із пріоритетних завдань і для регулятора, і для самих учасників ринку. У нашій країні досвід створення методик для такої оцінки поки невеликий.

У мережі інших банків-резидентів було здійснено 35,9% кількості та 17,3% суми операцій з картою. При оцінці ефективності карткової системи безготівкових розрахунків велике значення мають такі показники, як тривалість її життя, частка ринку, географічне охоплення та чистий прибуток. На сьогодні три найбільші міжнародні системи безготівкових розрахунків Visa, MasterCard, є лідируючими на ринку безготівкових розрахунків, із загальною часткою ринку понад 80%.

Розподіл операцій, здійснених із використанням безготівкових розрахунків у 2022 р., у розрізі карткових систем представлений на рис. 2.6.

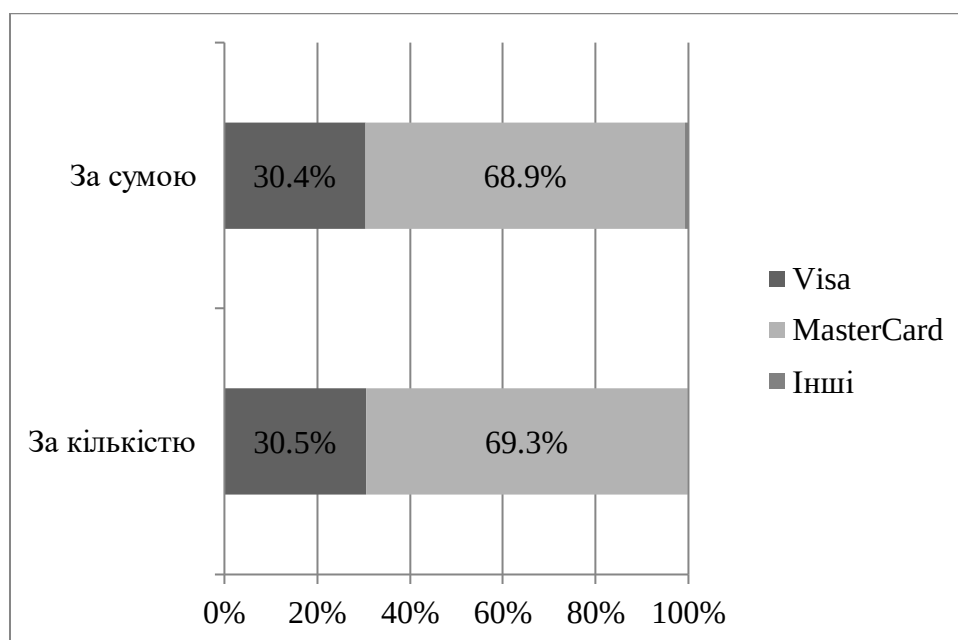

Рисунок 2.6 – Розподіл операцій, здійснених із використанням безготівкових розрахунків у 2022 р., у розрізі карткових систем

Джерело: [49]

У 2022 р. майже усі операції з використанням безготівкових розрахунків було здійснено в міжнародних системах MasterCard.

Аналізуючи поточний стан національної системи безготівкових розрахунків, можна виділити наступні відмінності і подібності зі світовими системами безготівкових розрахунків «Visa» і «MasterCard». Найголовнішою відмінністю є валюта, взята за основу. Якщо для «Visa» – це американський долар, а для «MasterCard» – американський долар і євро. Другою відмінністю є географічна поширеність даних карт. «Visa» і «MasterCard» охоплюють світовий фінансовий ринок. Використання національної системи безготівкових розрахунків в закордонних відрядженнях і подорожах є вкрай незручним, тому більшість резидентів України не бажають відмовлятися від своїх звичних карт зі світовим доступом на користь національної. Однак за останній час намітилися можливості виходу національної системи безготівкових розрахунків на світовий рівень.

У 2022 році порівняно з 2021 роком кількість безготівкових операцій із використанням безготівкових розрахунків зросла на 35,6% до 4 167,1 млн шт.

(82,4% від загальної кількості), а сума – на 38,6% та досягла 1 798,3 млрд грн (50,3% від загальної суми операцій із картками) – рис. 2.7.

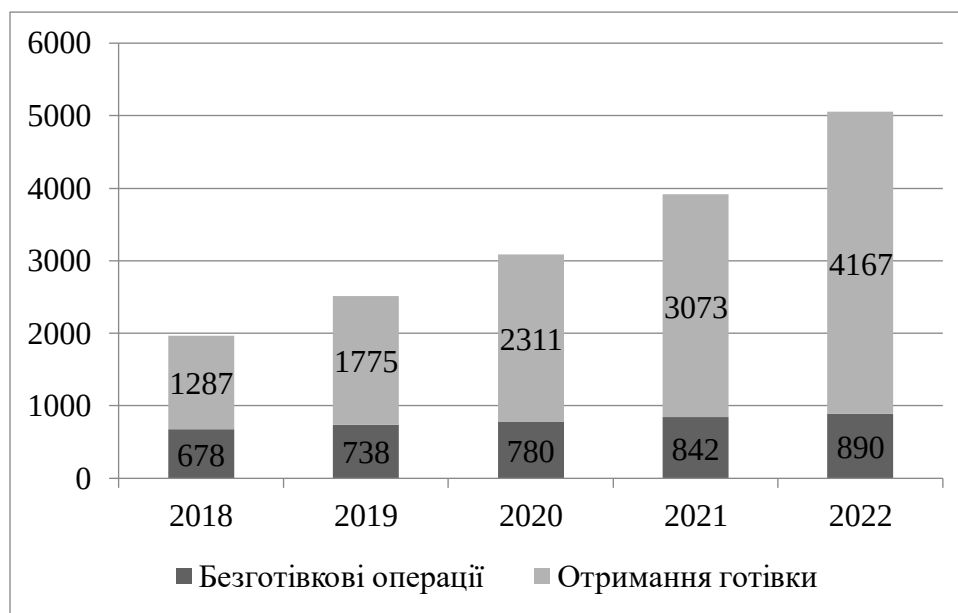

Рисунок 2.7 – Кількість операцій, здійснених із використанням безготівкових розрахунків, млн шт.

Джерело: [49]

Варто відзначити, що упродовж 2018-2022 рр. кількість операцій, здійснених із використанням безготівкових розрахунків збільшилася за безготівковими операціями на 212 млн шт. або на 31,27% та зросла кількість операцій, здійснених із використанням безготівкових розрахунків за отриманням готівки на 2880 млн шт. або на 223,78%.

Сума операцій, здійснених із використанням безготівкових розрахунків представлена на рис. 2.8.

Варто відзначити, що упродовж 2018-2022 рр. сума операцій, здійснених із використанням безготівкових розрахунків за безготівковими операціями зросла на 930 млрд грн або на 109,67%, за отриманням готівки – 1413 млрд грн або на 367,0%.

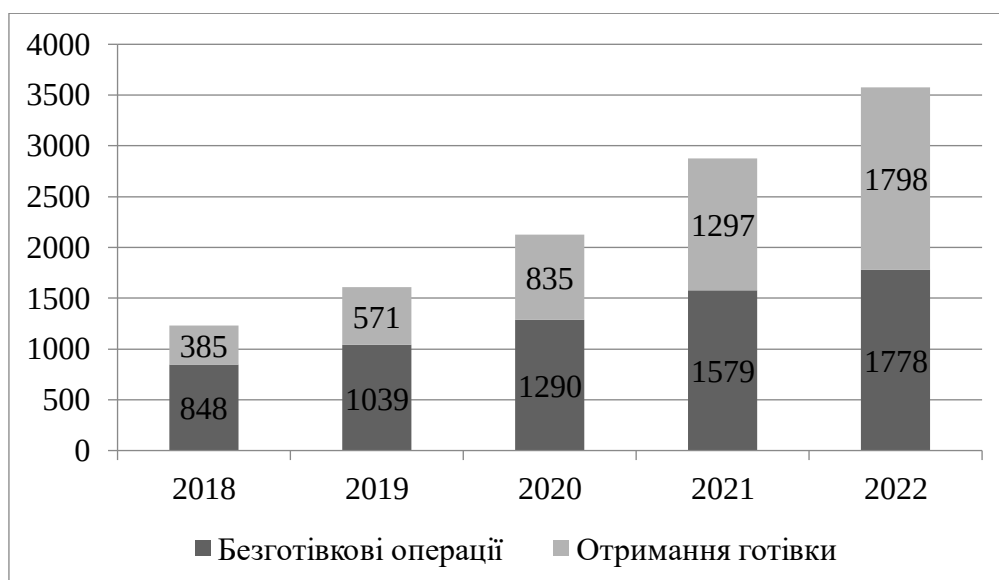

Рисунок 2.8 – Сума операцій, здійснених із використанням безготівкових розрахунків, млрд грн.

Джерело: [49]

За сумою безготівкових операцій із використанням безготівкових розрахунків превалювали перекази з картки на картку (42,4%), їх кількість складала 11,4% (рис. 2.9).

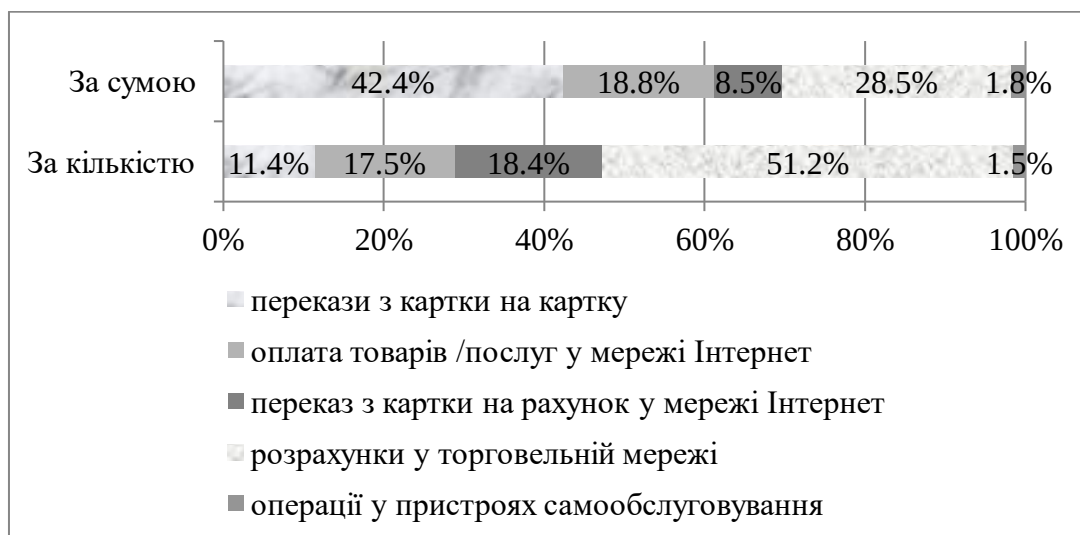

Рисунок 2.9 – Структура безготівкових операцій із використанням карток у 2022 році

Джерело: [49]

Варто відзначити, що у структурі безготівкових операцій із використанням карток у 2022 році найбільша частка припадає на розрахунки в торговельній мережі (51,2%) за кількість та на перекази з картки на картку (42,4%) за сумою.

Український ринок безготівкових платежів дуже перспективний. Його потенціал лежить в двох напрямках: збільшення кількості власників платіжних карт, а значить збільшення населення, охопленого банківськими послугами, нарівні зі збільшенням частки безготівкових платежів у загальному обсязі операцій за картками розширення переліку послуг, які можна оплачувати платіжними картами.

Безготівкові операції в торговельній мережі відіграють важливу роль у спрощенні процесу платежів і забезпеченні зручності для споживачів. Ці операції охоплюють безготівкові платежі, здійснювані з використанням різних електронних засобів, таких як платіжні картки, мобільні платежі, безконтактні платежі тощо (рис. 2.10).

Рисунок 2.10 – Безготівкові операції в торговельній мережі (млн. шт.)

Джерело: [49]

Процес безготівкових операцій у торговельній мережі зазвичай включає наступні кроки:

- 1) Клієнт обирає товар або послугу у продавця.
- 2) Після вибору, клієнт пред'являє засіб платежу, наприклад, платіжну картку або смартфон з підтримкою мобільних платежів.

3) Продавець обробляє платіж за допомогою електронного терміналу або іншого засобу платежу.

4) Здійснюється авторизація платежу, включаючи перевірку доступного балансу на картці або підтвердження клієнта.

5) Після успішної авторизації платіж здійснюється шляхом передачі грошових коштів з рахунку клієнта на рахунок продавця.

Безготівкові операції у торговельній мережі забезпечують безпеку та зручність платежів для споживачів, а також спрощують облік та обробку фінансових операцій для продавців. Окрім того, ці операції можуть забезпечувати можливості для збору даних про споживачів та їх платіжні звички, що може бути корисно для аналізу та розвитку бізнесу.

Кількість безготівкових розрахунків, емітованих українськими банками представлена на рис. 2.11.

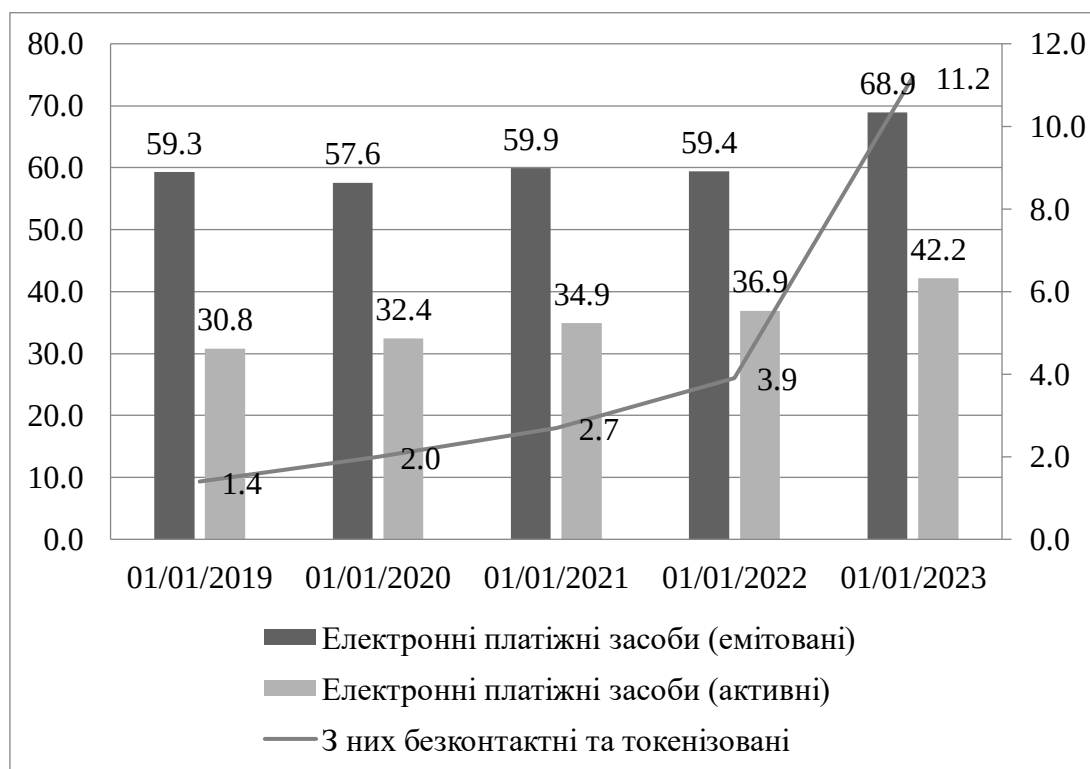

Рисунок 2.11 – Кількість безготівкових розрахунків, емітованих українськими банками, млн шт

Джерело: [49]

Безпека, швидкість та зручність безконтактних платежів як із використанням безконтактних карток, так і за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв

стимулює поширення карток, що підтримують таку платіжну технологію. Таким чином, кількість безконтактних безготівкових розрахунків у 2022 році зросла більш ніж удвічі – з 3,9 мільйона одиниць до 8,6 мільйона одиниць карток. Кількість токенизованих безготівкових розрахунків на 1 січня 2023 року зросла до 2,5 мільйонів одиниць. Загалом, 26,5% активних карток - безконтактні та токенизовані картки.

Пластикові картки створюють можливість організувати та управляти єдиною універсальною платіжною мережею, яка забезпечить послугу масових щоденних платежів населення та значно зменшить частку касових операцій та якісних змін у структурі фінансових потоків.

Найбільшу кількість активних карток (28,7 млн. або 68,1%) становлять картки, випущені в міжнародній платіжній системі MasterCard. Друге та третє місця за кількістю активних карток посідають міжнародна система безготівкових розрахунків VISA (12,9 млн. Одиниць або 30,7%) та система SPACE (0,5 млн. Одиниць або 1,2%). На 1 січня 2023 року на одного українця припадало 1,2 активні картки (рис. 2.12).

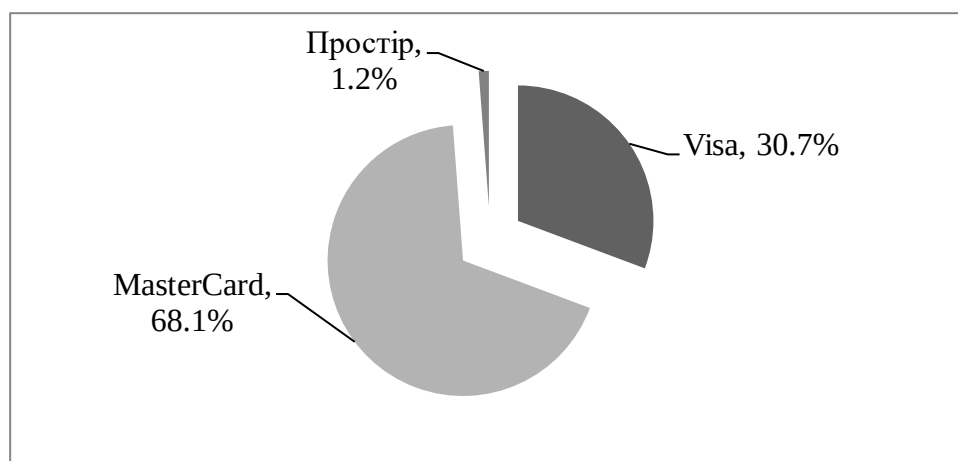

Рисунок 2.12 – Розподіл за кількістю активних безготівкових розрахунків,
млн шт.

Джерело: [49]

Упродовж досліджуваного періоду обсяг операцій з використанням банківських платіжних карт в Україні постійно зростає. Банківські платіжні карти стали популярним і зручним засобом безготівкових розрахунків для споживачів.

Збільшення обсягу операцій з платіжними картками було зумовлене кількома факторами, такими як: зростання свідомості про безпеку та зручність використання платіжних карт; розвиток інфраструктури та прийомників платіжних карт у різних галузях, включаючи торговельні мережі, ресторани, готелі та інші послуги; посилення маркетингових зусиль банків щодо просування платіжних карт та надання привабливих пропозицій споживачам; зростання електронної торгівлі та інтернет-платежів, що вимагають використання платіжних карт (рис. 2.13).

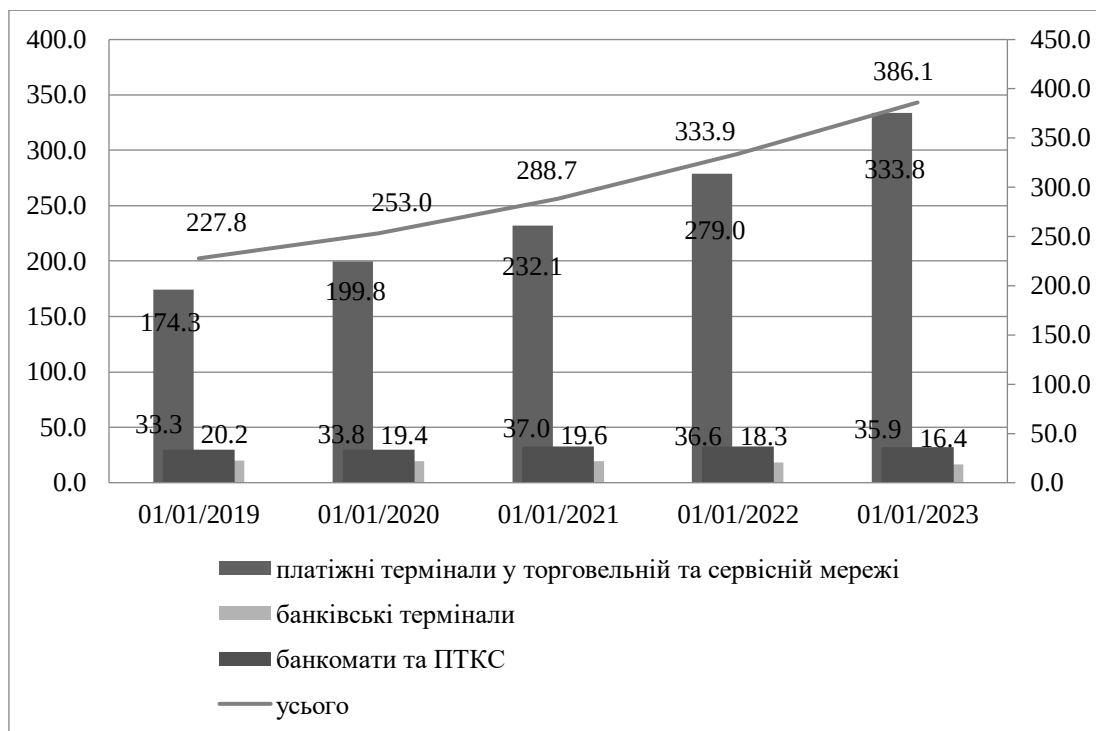

Рисунок 2.13 – Платіжна інфраструктура, тис. од.

Джерело: [49]

Так, впровадження безконтактних терміналів у торговельно-сервісній мережі сприяло зростанню кількості платіжних терміналів. Безконтактні термінали дозволяють здійснювати швидкі та зручні безготівкові платежі, де покупець просто наближає свою картку до терміналу, що прискорює процес оплати. Цей новий спосіб безготівкових розрахунків став дедалі популярнішим серед споживачів та торговельних закладів. Багато компаній та підприємств встановлюють безконтактні термінали, що дозволяє зробити безготівкові платежі широко доступними для споживачів. Завдяки зростанню кількості безконтактних терміналів у торговельно-сервісній мережі, споживачі мають більше можливостей

здійснювати безготівкові платежі, що сприяє зменшенню використання готівки і полегшує їхні покупки.

Отже, наявність розвинутої інфраструктури є одним з ключових факторів для забезпечення ефективного використання безготівкових розрахунків і зменшення готівкових розрахунків. Хоча розвиток інфраструктури карткових безготівкових розрахунків в Україні продовжується, можуть існувати певні обмеження або недоліки, які впливають на належний рівень використання безготівкових розрахунків. Інфраструктура безготівкових розрахунків включає термінали, POS-термінали, онлайн-платформи та інші засоби прийому платежів. Недостатня кількість таких прийомників може обмежувати можливості безготівкових розрахунків. Деякі споживачі можуть не мати достатньої освіти щодо безпеки та переваг безготівкових розрахунків, що може призводити до низького рівня їх використання. Деякі регіони України можуть мати обмежений доступ до банківських послуг, включаючи безготівкові розрахунки. Це може обмежувати можливості використання карткових розрахунків у цих регіонах. В деяких випадках готівкові розрахунки можуть залишатися популярними через привабливість анонімності та звички споживачів. Для підвищення рівня використання безготівкових розрахунків та зменшення готівкових розрахунків в Україні необхідно подальше розвиток інфраструктури, популяризація безпеки та переваг безготівкових розрахунків серед споживачів, а також забезпечення доступу до банківських послуг у всіх регіонах країни.

2.2 Економічні та соціальні наслідки безготівкових розрахунків в Україні

У сучасній глобалізації характер міграційних процесів постійно змінюється. Основним фактором фінансового впливу трудової міграції на економіку країни є потік грошових переказів. Протягом 2022 року служби грошових переказів фактично забезпечили 37 систем грошових переказів, у тому числі 30 систем, створених резидентами та 7 систем, створених нерезидентами. Розподіл сум переказів, здійснених через системи переказу коштів представлено на рис. 2.14.

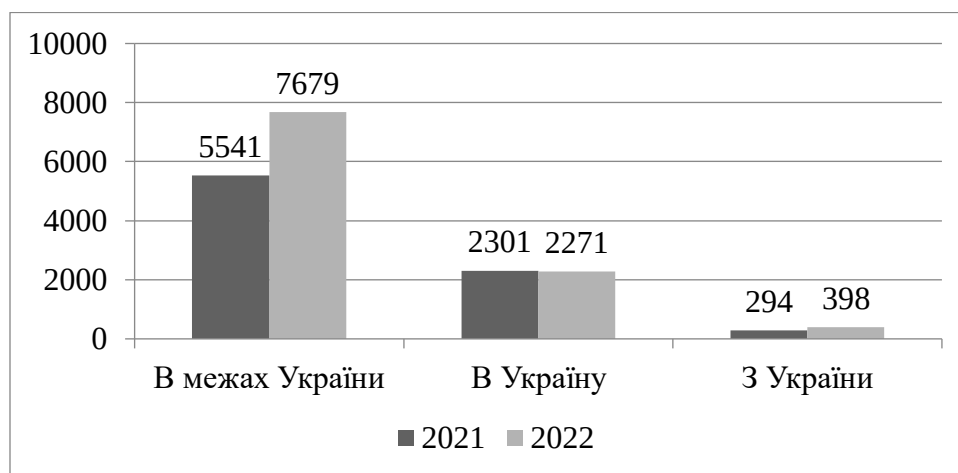

Рисунок 2.14 – Розподіл сум переказів, здійснених через системи переказу коштів, млн дол. США (в еквіваленті)

Джерело: [49]

Так, транскордонні перекази в Україні часто здійснюються за допомогою систем, створених нерезидентами, тобто компаніями або організаціями, які не є українськими резидентами. Це можуть бути міжнародні платіжні системи, банки чи інші фінансові установи, які надають послуги з переказу грошей через кордон. Цей підхід поширений через те, що такі нерезиденти мають розвинені міжнародні системи платежів та широку мережу партнерів у різних країнах. Вони можуть забезпечити швидкий та надійний трансфер коштів між особами або бізнесами в різних країнах. Проте в Україні також існують внутрішні платіжні системи та банки, які здатні здійснювати транскордонні перекази.

Дані про діяльність систем грошових переказів, створених банками та небанківськими фінансовими установами, представлені на рис. 2.15.

Рисунок 2.15 – Діяльність систем переказу коштів, створених банками та небанківськими фінансовими установами

Джерело: [49]

Найбільший обсяг переказів в межах України здійснено за допомогою системи грошових переказів NovaPay. Безконтактні термінали дозволяють здійснювати швидкі та зручні безготівкові платежі, де покупець просто наближає свою картку до терміналу, що прискорює процес оплати.

Національний банк України сприяє розвитку внутрішніх систем платежів та забезпечує відповідну регуляторну базу для їхнього функціонування. Такі внутрішні системи можуть бути зручним та вигідним варіантом для транскордонних переказів, особливо у випадках, коли вони пропонують низькі комісійні та швидкий сервіс.

Розподіл транскордонних переказів, здійснених через системи-нерезиденти (у розрізі систем переказу за сумою) представлений на рис. 2.16

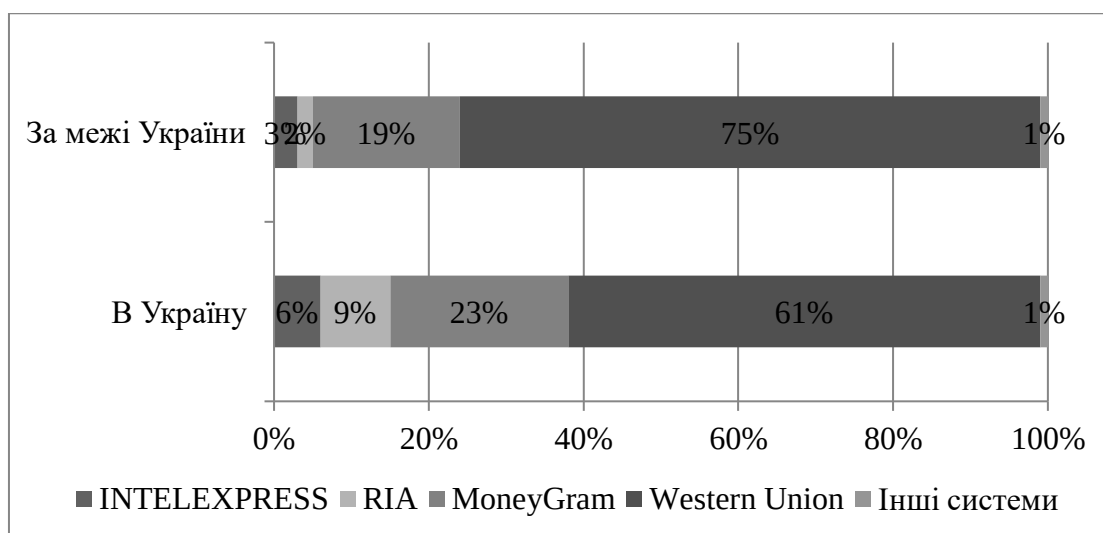

Рисунок 2.16 – Розподіл транскордонних переказів, здійснених через системи-нерезиденти (у розрізі систем переказу за сумою)

Джерело: [49]

Так, на основі наданих даних можна зробити висновок, що Україна є країною-отримувачем транскордонних переказів. Це означає, що в Україну надходять грошові перекази з інших країн. Транскордонні перекази є важливим джерелом фінансових потоків для багатьох країн, зокрема для України, і вони відіграють значну роль у глобальних економічних відносинах.

Розподіл транскордонних переказів, здійснених через системи-нерезиденти (у розрізі країн за сумою) представлений на рис. 2.17.

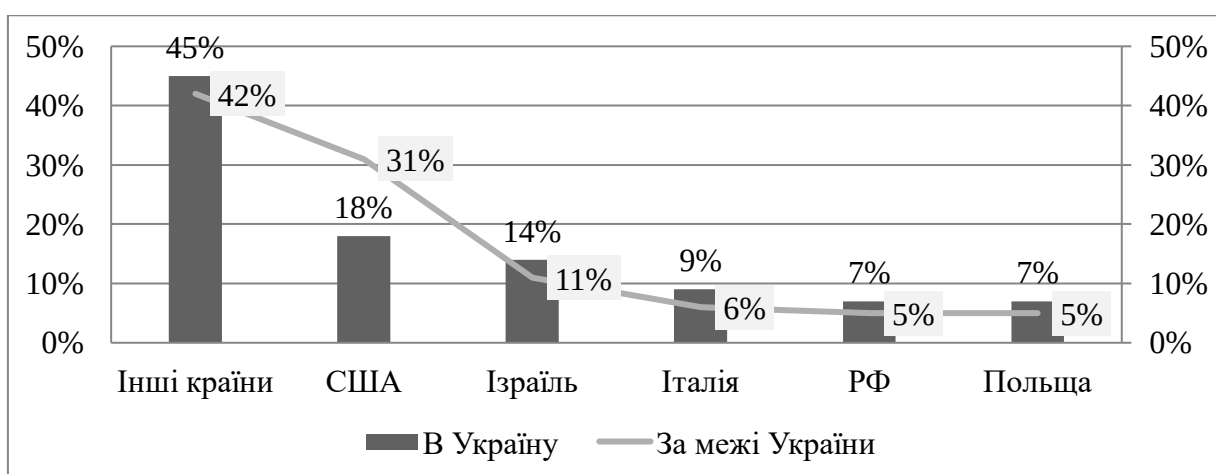

Рисунок 2.17 – Розподіл транскордонних переказів, здійснених через системи-нерезиденти (у розрізі країн за сумою)

Джерело: [49]

Так, із Сполучених Штатів Америки надходять значні обсяги переказів в Україну. США є однією з найбільших джерел транскордонних переказів до України, оскільки значна кількість українців проживає та працює в США і надсилає кошти своїм родинам і рідним в Україну. Такі перекази здійснюються через різні системи грошових переказів або банківські канали.

За результатами аналізу діяльності систем грошових переказів протягом п'яти років (2018-2022 рр.) Варто зазначити наступне:

- перекази всередині України – зростання переказів коштів всередині України протягом 2018-2021 років відбувся завдяки появі нових систем переказів коштів та їх учасникам. У 2022 році відбулося збільшення обсягу переказів усередині України на 38,6% порівняно з попереднім періодом, головним чином за рахунок запровадження систем грошових переказів нових послуг та послуг для користувачів системи;

- трансферти в Україну – протягом 2018-2022 рр. Обсяг трансфертів в Україну залишався майже незмінним;

- трансферти за межі України – протягом 2018-2022 років спостерігалось незначне коливання обсягів трансфертів з України (рис. 2.18).

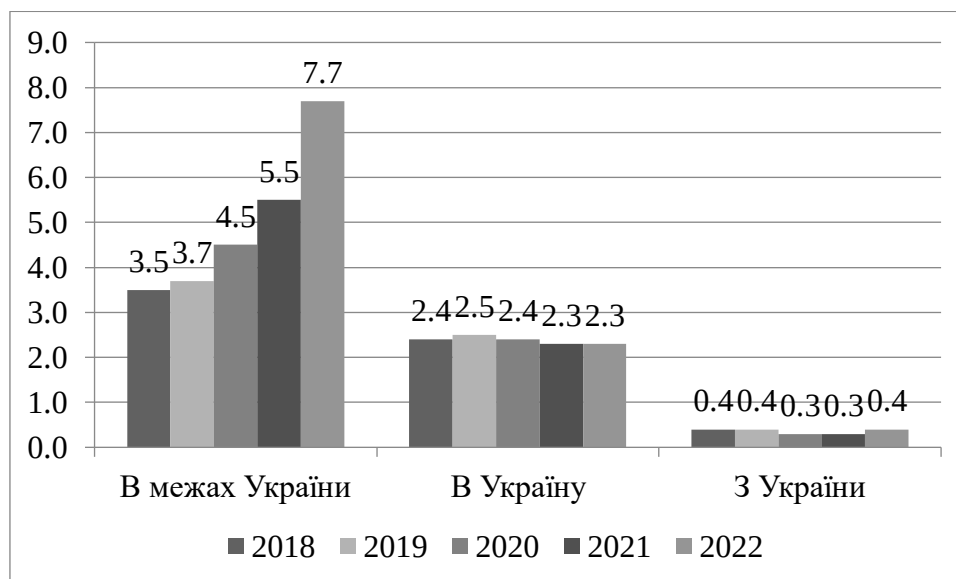

Рисунок 2.18 – Перекази, здійснені з використанням систем переказу коштів, у 2018-2022 роках, млрд дол. США в екв.

Джерело: [49]

Так, платіжні пристрої використовуються для надання послуг з приймання готівки для подальшого переказу. Ці пристрої дозволяють клієнтам вносити готівку в банківські або фінансові установи з метою подальшого переказу цих коштів. Вони можуть бути розміщені у банківських відділеннях, поштових відділеннях, торговельних точках або інших доступних місцях. Ці платіжні пристрої забезпечують зручність для клієнтів, які бажають переказати готівку без необхідності особистого відвідування банку або іншої установи. При використанні платіжних пристроїв клієнти можуть внести готівку у вказану суму, яка потім буде переведена на рахунок одержувача переказу. Це зручний спосіб для осіб, які не мають банківського рахунку або бажають надіслати гроші відразу після їх отримання. Деталі щодо конкретних послуг з приймання готівки для подальшого переказу за допомогою платіжних пристроїв можуть відрізнятися в залежності від конкретної банківської або фінансової установи, яка їх надає.

Розподіл прийнятих платежів готівкою для подальшого переказу у 2022 році за сумою представлений на рис. 2.19.

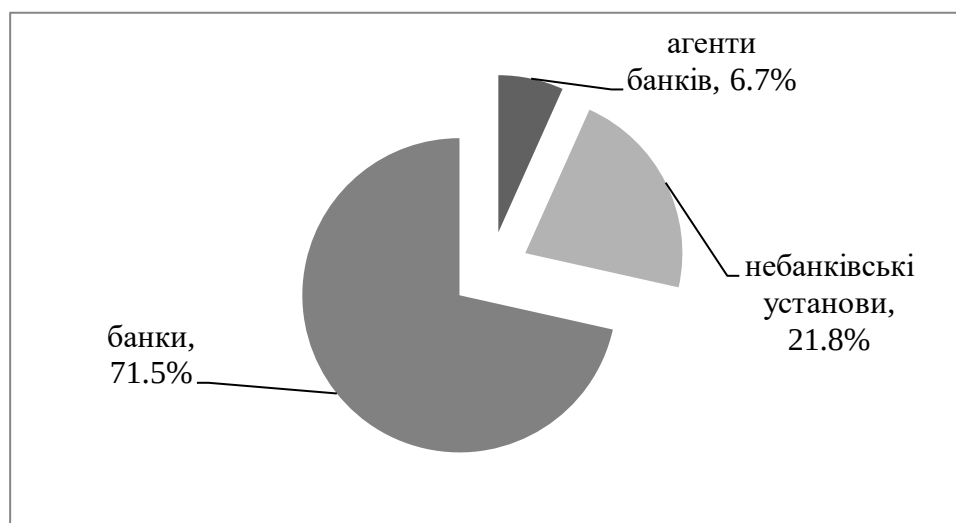

Рисунок 2.19 – Розподіл прийнятих платежів готівкою для подальшого переказу у 2022 році за сумою

Джерело: [49]

Банки є важливими учасниками в системі переказу готівки. Вони надають послуги приймання готівки від клієнтів і подальшого переказу цих коштів до отримувачів, використовуючи різні канали і платіжні системи.

Кількість платіжних пристроїв представлена на рис. 2.20.

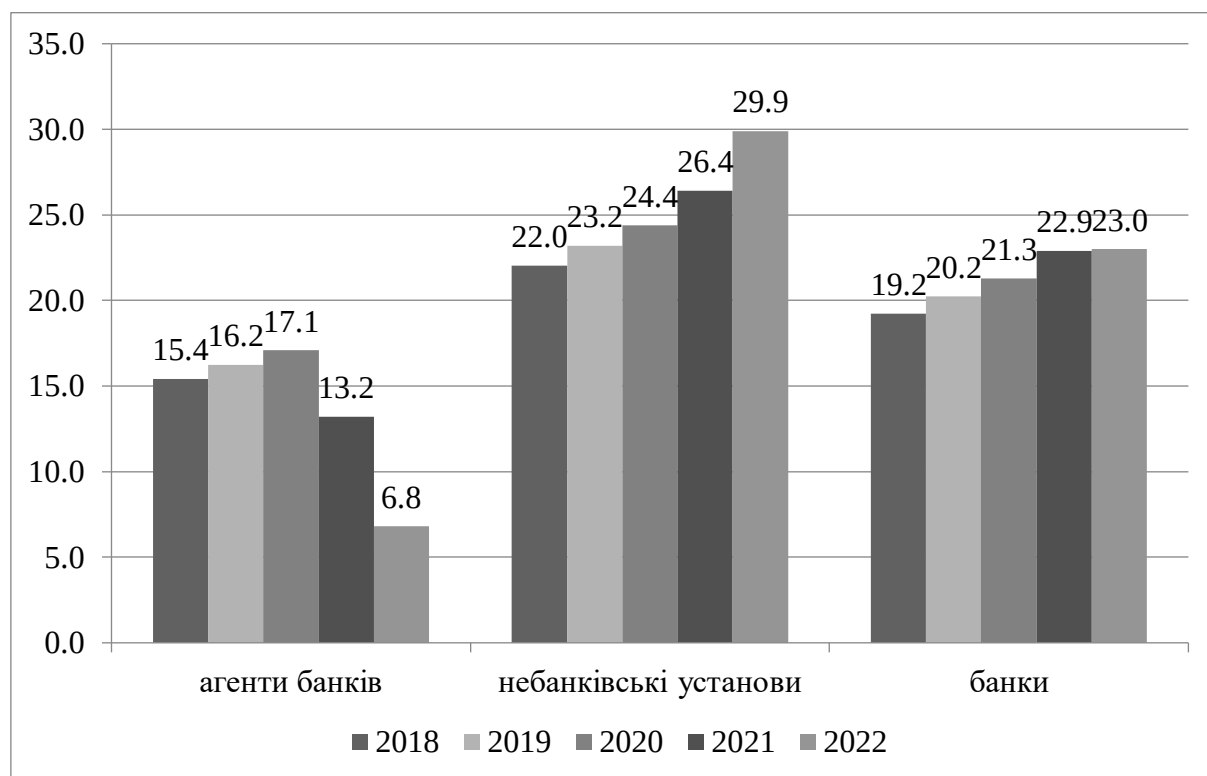

Рисунок 2.20 – Кількість платіжних пристроїв, тис. од.

Джерело: [49]

Половина загальної кількості платіжних пристроїв належить небанківським установам-учасникам систем переказу коштів. Це свідчить про значну роль небанківських установ у забезпеченні доступу до безготівкових платежів та переказів.

Небанківські установи можуть включати платіжні системи, електронні гроші, фінтех-компанії, мобільні платіжні додатки та інші суб'єкти, які надають послуги з переказу коштів. Їх присутність і активність сприяють розширенню інфраструктури безготівкових платежів і забезпечують більший вибір споживачам у здійсненні операцій.

Важливо відзначити, що розподіл кількості платіжних пристроїв між банківськими та небанківськими установами може змінюватися з часом, оскільки ринок безготівкових платежів підлягає постійному розвитку та конкуренції (рис. 2.21).

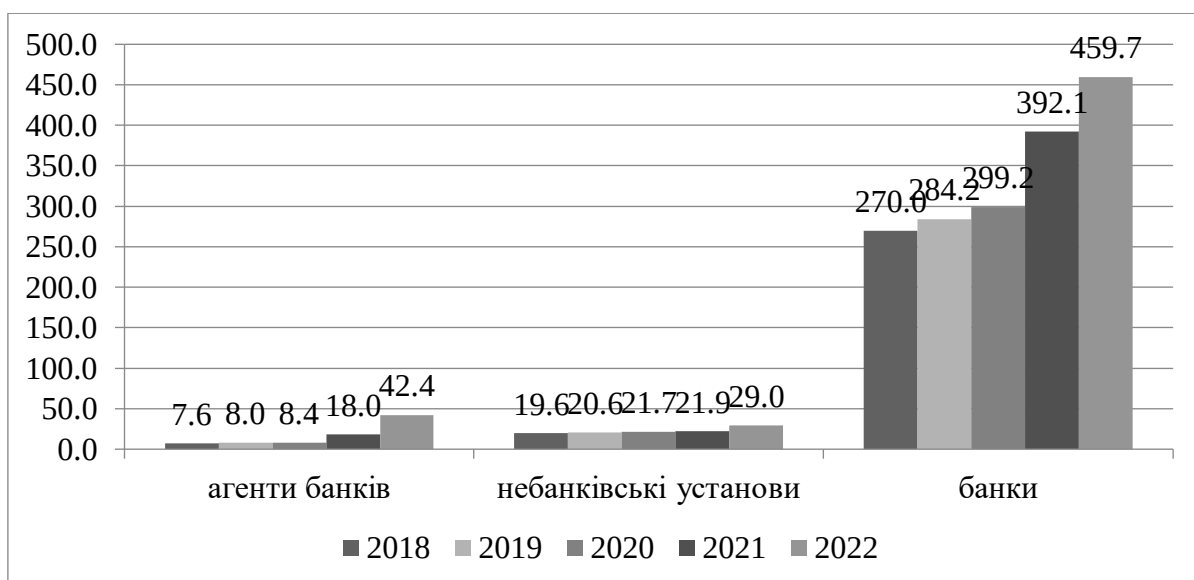

Рисунок 2.21 – Сума прийнятої готівки за допомогою платіжних пристроїв, млрд. грн.

Джерело: [49]

Збільшення популярності безготівкових платежів серед споживачів та зростання обсягів безготівкових транзакцій. Збільшення суми прийнятої готівки за допомогою платіжних пристроїв може свідчити про зменшення використання готівки в операціях покупки товарів і послуг. Це може бути результатом кількох факторів, таких як:

Зручність та швидкість безготівкових платежів. Багато споживачів віддають перевагу безготівковим операціям через їх швидкість і простоту в порівнянні з розрахунками готівкою.

Розширення мережі та доступності платіжних пристроїв. Збільшення кількості платіжних терміналів та інших платіжних пристроїв сприяє зручності безготівкових платежів для споживачів.

Програми та акції, спрямовані на стимулювання безготівкових платежів. Банки та інші фінансові установи можуть запроваджувати програми зі знижками, бонусами або іншими перевагами для споживачів, що здійснюють безготівкові платежі.

Зростання електронної торгівлі та онлайн-платежів. З поширенням інтернету та зростанням електронної комерції все більше споживачів здійснюють покупки онлайн, використовуючи безготівкові платежі.

Загальне збільшення суми прийнятої готівки за допомогою платіжних пристроїв свідчить про позитивний тренд у напрямку безготівкових розрахунків і зменшення використання готівки.

Варто відзначити, що завдяки трудовій міграції відбувається збільшення валютних надходжень в країну, що сприяє збільшенню валютних резервів Національного банку та стабілізації валютного курсу; зменшення кількості безробітних, що дещо знижує соціальну напругу в країні; покращення добробуту сімей мігрантів, що сприяє збільшенню попиту на товари і послуги, в тому числі й вітчизняного виробництва.

Кількість пунктів приймання готівки представлена на рис. 2.22.

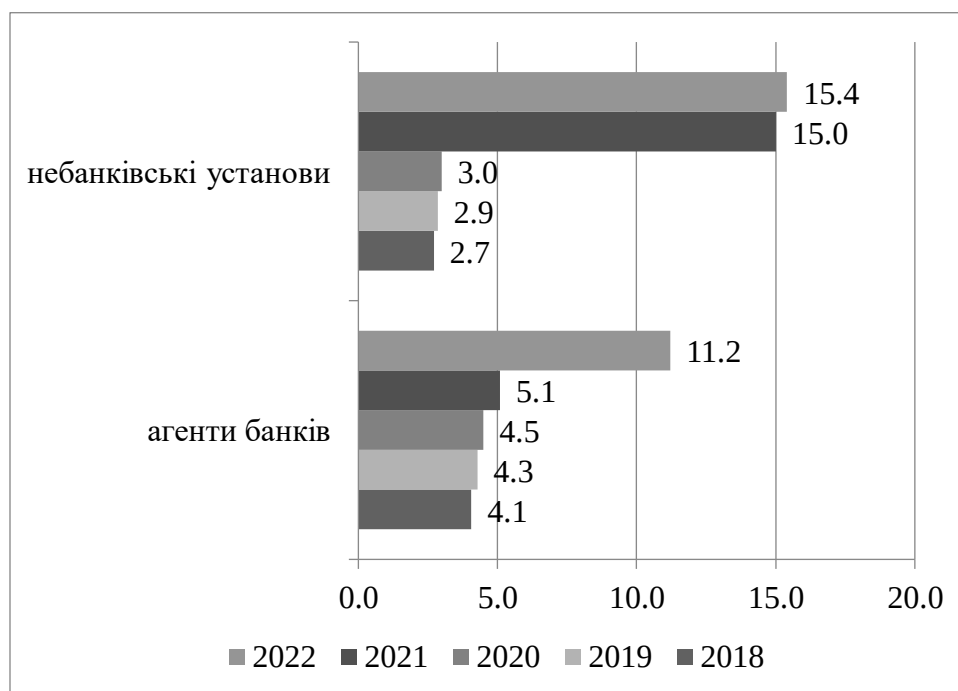

Рисунок 2.22 – Кількість пунктів приймання готівки, тис. од.

Джерело: [49]

Зменшення кількості пунктів приймання готівки може бути наслідком переваги безготівкових платежів і зменшення використання готівки в операціях покупки товарів і послуг. Зручність та швидкість безготівкових платежів можуть

підштовхувати споживачів до використання електронних форм розрахунків, зменшуючи потребу в готівці. З популярністю онлайн-шопінгу та зростанням електронної комерції, споживачі все більше здійснюють покупки онлайн, використовуючи безготівкові платежі, що може зменшити потребу в готівці. Впровадження нових технологій, таких як мобільні платежі, безконтактні картки та інші електронні рішення, сприяє зручності безготівкових платежів, що може призвести до зменшення популярності готівкових операцій.

Банки надають широкий спектр послуг з безготівкових платежів, включаючи інтернет-банкінг, мобільні додатки та інші електронні засоби розрахунків, що може змінити споживацькі уподобання і зменшити використання готівки. Зменшення кількості пунктів приймання готівки є відображенням змін у способах розрахунків споживачів та зростаючого переважання безготівкових операцій у сучасному платіжному середовищі.

За допомогою економіко-математичного аналізу проведемо прогнозування обсягів переказів, які здійснені з використанням систем переказу коштів в межах України. Побудуємо трендову модель (рис. 2.23).

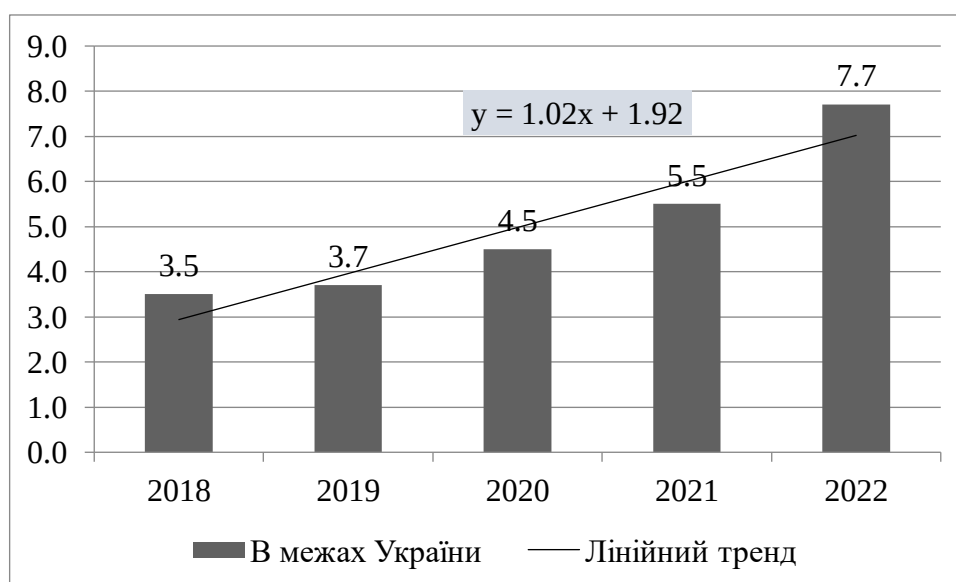

Рисунок 2.23 – Лінійний тренд прогнозування обсягів переказів, які здійснені з використанням систем переказу коштів в межах України (млрд дол. США)

Джерело: [49]

Лінійний тренд кількості операцій, здійснених із використанням безготівкових розрахунків в Україні матиме такий вигляд: $y = 1,02x + 1,92$. Проведемо розрахунок прогнозного значення показника на кінець 2023 року: $1,02 \cdot 6 + 1,92 = 8,04$ млрд дол. США.

Згідно з наведеним розрахунком, ми плануємо, що станом на 31.12.2023 р. порівняно з 2022 р. Відбудеться збільшення обсягу переказів, здійснених із використанням систем грошових переказів в межах України, на 0,34 млрд дол. США або 4,41%. Статистичні дані свідчать, що спостерігається стабільний позитивний тренд зростання обсягів переказів, які здійснені з використанням систем переказу коштів в межах України, що пов'язано із такими перевагами у розвитку національної системи безготівкових розрахунків: низька вартість обслуговування карткових транзакцій; активна підтримка з боку держави; наявність чітко відпрацьованої стратегії запуску та функціонування; проникнення на ранні неохоплених сегменти ринку; максимальна адаптація системи до потреб громадян; виявлення зацікавленої в продукті аудиторії з подальшим акцентом в обслуговуванні на неї; закріплення вимоги щодо використання карток системи для різного роду виплат на законодавчому рівні; відкриття доступу для виходу на картковий ринок новим учасникам системи електронних платежів.

Протягом останніх років Національний банк України проводив цілеспрямовану політику розвитку масових безготівкових розрахунків у нашій країні з використанням карткових та інших платіжних технологій, збільшення частки безготівкових розрахунків і, як наслідок, зменшення витрат суспільства на підтримку готівкового обігу. Зокрема, протягом 2018-2021 років обсяг грошових переказів усередині України зріс завдяки появі нових систем грошових переказів та їх учасників. Варто також зазначити, що у 2022 році відбулося збільшення грошових переказів в Україні на 38,6% порівняно з попереднім періодом, головним чином за рахунок запровадження систем грошових переказів для нових послуг та послуг для користувачів системи.

Перелік послуг інтернет-банкінгу, реалізовані на базі електронних платіжних засобів, що пропонують найбільші банки України представлені в Додатку А.

Найбільші банки України пропонують широкий спектр послуг інтернет-банкінгу на базі електронних платіжних засобів. Ось деякі з них:

- Приват24 (ПриватБанк): Приват24 є однією з найпопулярніших платформ інтернет-банкінгу в Україні. Вона надає доступ до різноманітних фінансових послуг, включаючи перекази, оплату рахунків, купівлю товарів і послуг, управління депозитами та інвестиціями, поповнення мобільного телефону та інше.

- i-Bank (УкрСиббанк): i-Bank є електронною платформою УкрСиббанку, яка дозволяє клієнтам здійснювати безпечні операції в режимі онлайн. Сервіс пропонує можливості здійснення платежів, переказів, купівлі валюти, управління рахунками та інші фінансові операції.

- Raiffeisen Online (Райффайзен Банк Аваль): Raiffeisen Online надає клієнтам банку зручний доступ до різних банківських послуг через інтернет. Це включає оплату рахунків, перекази коштів, управління рахунками, інвестування та інші фінансові операції.

- Ощад 24/7 (Ощадбанк): Ощад 24/7 є системою інтернет-банкінгу Ощадбанку, яка дозволяє клієнтам здійснювати різноманітні операції в режимі онлайн. Вона включає можливості переказу коштів, оплати послуг, купівлі товарів, поповнення рахунків та інші фінансові операції.

- UniCredit Online (Юнікредит Банк): UniCredit Online є електронною платформою Юнікредит Банку, яка надає доступ до широкого спектру банківських послуг через Інтернет. Клієнти можуть здійснювати платежі, перекази, оплату рахунків, управління рахунками та інші фінансові операції.

SWOT-аналіз допомагає виділити сильні та слабкі сторони, можливості та загрози, пов'язані з використанням безготівкових розрахунків через мережу Інтернет в Україні. Основна мета аналізу полягає в тому, щоб визначити переваги, недоліки та потенційні шляхи покращення системи безготівкових розрахунків та забезпечити їх належний розвиток відповідно до потреб ринку та споживачів. SWOT-аналіз ефективності використання безготівкових розрахунків через мережу Інтернет в Україні включає такі аспекти:

Таблиця 2.2 – SWOT-аналіз ефективності використання безготівкових розрахунків через мережу Інтернет в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
• Зручність та доступність: Безготівкові розрахунки через мережу Інтернет надають зручність та доступність клієнтам, оскільки вони можуть здійснювати операції в будь-який зручний для них час та місце. • Швидкість та ефективність: Операції з безготівкових розрахунків через Інтернет зазвичай здійснюються швидше, ніж традиційні банківські операції, що забезпечує ефективність та збільшує продуктивність. • Міжнародний доступ: За допомогою безготівкових розрахунків через Інтернет, клієнти можуть здійснювати операції з будь-якої точки світу, що робить їх особливо зручними для міжнародних трансакцій.	• Безпека: Використання мережі Інтернет має свої ризики, пов'язані з безпекою, такі як можливість крадіжки особистої інформації або злову банківських рахунків. • Технічні проблеми: Використання безготівкових розрахунків через Інтернет потребує належної інфраструктури та технічної підтримки. Технічні неполадки, перебої у мережі або проблеми зі зв'язком можуть вплинути на доступність та ефективність операцій. • Відсутність освіти та довіри: Деякі клієнти можуть мати обмежений досвід використання безготівкових розрахунків через Інтернет або відчувати недостатню довіру до цього способу оплати.
Можливості	Загрози
• Зростання електронної комерції: Заходи підтримки електронної комерції та зростання онлайн-торгівлі в Україні створюють нові можливості для розвитку безготівкових розрахунків через мережу Інтернет. • Розвиток мобільних платежів: Зростання використання мобільних пристроїв та мобільних додатків створює можливості для розвитку безготівкових розрахунків через мобільні пристрої. • Інновації та нові технології: Постійний розвиток технологій, таких як блокчейн, шифрування даних та біометричні технології, може покращити безпеку та зручність безготівкових розрахунків через мережу Інтернет.	• Кіберзлочинність: Зростаючі загрози кіберзлочинності можуть призвести до злову банківських систем, крадіжки ідентифікаційних даних або шахрайства з безготівковими розрахунками через мережу Інтернет. • Регулююче середовище: Зміни в законодавстві та регулюючому середовищі можуть вплинути на функціонування та розвиток безготівкових розрахунків через мережу Інтернет. • Конкуренція: Конкуренція серед банків та інших фінансових установ може вплинути на розвиток та використання безготівкових розрахунків через мережу Інтернет.

Джерело: побудовано автором за даними [52]

Отже, основними економічними та соціальними наслідками безготівкових розрахунків в Україні є врегулювання та погашення боргових зобов'язань учасників платіжного обороту, організація відносин між суб'єктами системи безготівкових розрахунків щодо переказу коштів, які регулюються єдиними правилами та стандартами. Роль системи безготівкових розрахунків полягає у

пришвидженні розрахунків, чому сприяє реалізація концепції розрахунків у реальному часі та реєстрація розрахунково-клірингової інфраструктури грошового та фінансового ринку. Найважливішим аспектом спрямованого розвитку платіжних інструментів у сучасних економічних умовах є вплив технічного прогресу на форми та способи оплати. У сучасній економіці спостерігається значне збільшення безготівкових розрахунків з використанням різних технологій, що демонструє широкий спектр науково-технічного прогресу, досягнутий у цій галузі.

2.3 Напрями удосконалення системи безготівкових розрахунків

Впровадження нових технологій, таких як блокчейн, шифрування даних, штучний інтелект, мобільні додатки та інші, може покращити безпеку, швидкість та зручність безготівкових розрахунків. Запровадження додаткових заходів безпеки, таких як біометрична ідентифікація, двофакторна автентифікація, системи виявлення шахрайства, може знизити ризики злову та крадіжки ідентифікаційних даних.

Посилення інтеграції з мобільними платіжними додатками та розширення можливостей мобільних платежів дозволить забезпечити більшу зручність та доступність безготівкових розрахунків. Впровадження автоматизованих процесів, електронних документів, стандартизація та оптимізація систем можуть зменшити витрати та скоротити час проведення безготівкових розрахунків.

Залучення більшої кількості торгових точок, підприємств та організацій до приймання безготівкових платежів сприятиме зростанню використання цього способу розрахунків. Проведення інформаційних кампаній, навчальних програм та підтримка освіти споживачів щодо переваг та використання безготівкових розрахунків може сприяти їх поширенню та прийняттю широким загалом. Ці напрями можуть сприяти покращенню ефективності системи безготівкових розрахунків та забезпечити більш зручну та безпечну сплату за товари та послуги.

Ефективність систем безготівкових розрахунків забезпечується, коли переказ коштів здійснюється найбільш зручним для всіх користувачів способом. Критеріями ефективності можуть бути як вартість, так і час виконання, а також наявність гнучкості та використання інфраструктури. Надійність системи безготівкових розрахунків виражається в можливості здійснити переказ таким чином, щоб забезпечити безпеку операцій. При цьому центральний банк може виступати як [13, с. 64]:

- оператор (постачальник) платіжних послуг – коли він забезпечує власні комунікації для передачі інформації про платежі, надає розрахункові позики для відновлення ліквідності, здійснює валові розрахунки;
- каталізатор шляхом ініціювання та координації, проведення консультацій щодо функціонування платіжних систем, розробки законодавчої бази для систем безготівкових розрахунків у країні;
- регулятор, оскільки оператори платіжних систем повинні отримати ліцензію центрального банку та звітувати перед ним;
- наглядовий орган, оскільки центральні банки традиційно залучаються до створення та управління ключовими системами безготівкових розрахунків;
- користувач: сам центральний банк може брати участь у системах клірингу та розрахунків, оскільки банківські рахунки в центральному банку використовуються під час розрахунків для міжбанківських платежів.

Таким чином, центральний банк, запроваджуючи нагляд за системами безготівкових розрахунків, намагається захистити фінансову систему від системних та інших ризиків, властивих платіжним системам. При оцінці платіжних систем основна увага центрального банку приділяється саме таким напрямкам [17, с. 77]: 1) здатність системи безготівкових розрахунків надавати безпечні та економічно ефективні послуги суб'єктам господарювання з метою створення сприятливих умов для функціонування економіки; 2) ефективність та надійність схем взаєморозрахунків за переданими операціями передачі; 3) ефективність управління платіжною організацією ризиками системи безготівкових розрахунків.

У світлі нинішніх тенденцій зростання відкритості технологій кредитно-фінансової сфери (використання Internet та інших відкритих мереж в якості транспортних комунікацій передачі даних) особливого значення набуває питання забезпечення конфіденційності, цілісності та достовірності здійснюваних платіжних транзакцій. На додаток до використання протоколу шифрування даних, що передаються учасники інтернет-комерції використовують такі способи ідентифікації власників карток, як перевірка CVV2 / CVK2-кодів (CVV2-код для карт платіжної системи Visa і CVC2 – для MasterCard) [36].

До цікавих способів ідентифікації відноситься технологія перевірки адреси AVS (Address Verification Service). Вона більшою мірою характерна для північно-американського ринку електронної комерції, але, тим не менш, з нею доводиться стикатися і власникам карт українських банків, при використанні карт для оплати товарів з доставкою на території США.

Найбільш відомою і стійкою з усіх нині існуючих міжнародних платіжних систем є система SWIFT, яка набула широкого поширення в сфері міжнародних міжбанківських розрахунків. Крім того, система SWIFT може застосовуватися для обміну інформацією і здійснення взаєморозрахунків при операціях з цінними паперами і дорожніми чеками. У перспективі передбачається використання даної системи і в інших сферах економіки, де необхідна оперативна, якісна середовище для передачі фінансово-значимої інформації, вимагає високого рівня забезпечення конфіденційності [52].

Багаторічний успіх системи SWIFT полягає в наданні широкого спектру послуг користувачам при передачі, зберіганні та забезпеченні безпеки повідомлень. Важливим фактором також є своєчасна підтримка користувачів в технічних, адміністративно-правових, а також в питаннях навчання і консультування при підключенні нових користувачів. Але найважливіше – високий рівень відповідальності перед користувачами за збереження, своєчасність і конфіденційність інформації, що передається.

Поступальне зростання економіки України та підвищення ступеня її залученості в світову економічну систему обумовлюють високий рівень вимог, що

висуваються до вітчизняної фінансової інфраструктури, в тому числі до національну платіжну систему. Національна система безготівкових розрахунків є одним з ключових компонентів фінансової інфраструктури економіки України, за допомогою якої формується загальний грошовий попит в економіці, підтримується суспільна довіра до національної валюти як засобу платежу, а також забезпечується реалізація грошово-кредитної політики.

Для сучасного етапу розвитку світової економіки характерно посилення міжнародних зв'язків та зростання фінансової взаємозалежності учасників ринку, що має стимулюючий вплив на споживчу активність та інші макро- і мікроекономічні індикатори. Одночасно збільшуються обсяг і кількість роздрібних фінансових трансакцій, що здійснюються в безготівковій формі як в межах окремих країн, так і транскордонних. У цих умовах підвищується роль карткових систем безготівкових розрахунків як невід'ємної складової світової кредитно-фінансової системи. Вони формують технологічне середовище для перекладу значних сум грошових коштів населення. Безперебійна робота таких систем стає одним з ключових факторів економічної стабільності в країнах їх функціонування [35].

Україна має значний потенціал для розвитку ринку платіжних карт, що дозволяє забезпечити досить швидку окупність карткових систем безготівкових розрахунків. При цьому основним джерелом доходів банків від участі в КПС є кошти населення, розміщені на карткових рахунках. Уже сьогодні ринок платіжних карт в Україні можна віднести до найбільш технологічно розвиненим і динамічним. Всебічна оцінка ефективності функціонування КПС стає одним із пріоритетних завдань і для регулятора, і для самих учасників ринку. У нашій країні досвід створення методик для такої оцінки поки невеликий.

Отже, нові технології і темпи розвитку нашого суспільства в рамках світового співтовариства спонукають до ефективної роботи всю банківську систему.

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами проведеного дослідження варто зробити відповідні висновки:

Визначено, що безготівкові розрахунки є процесом електронного переказу коштів між різними особами або організаціями без використання готівки. Вони забезпечують зручність, безпеку, ефективність та слідування платежам, а також сприяють міжнародній операційній здатності. У сфері платежів в економіці для забезпечення їх безпеки та зниження рівня ризику необхідно сформулювати чітку теоретичну та практичну основу для розвитку систем безготівкових розрахунків. Основними завданнями, що стоять перед системою безготівкових розрахунків, є: безперебійна, безпечна та ефективна робота; надійність і довговічність, що гарантує відсутність збоїв або повний збій системи безготівкових розрахунків; ефективність, що забезпечує швидкий економічний і точний вихід потоку операцій; чесний підхід.

Зазначено, що основним принципом безготівкових розрахунків є електронна передача коштів без необхідності використання готівки. Це означає, що фізичні гроші не мають бути присутніми в процесі платежу, а замість цього використовуються електронні системи передачі коштів. Безготівкові розрахунки зазвичай здійснюються за допомогою електронних платіжних систем, таких як банківські перекази, кредитні та дебетові картки, мобільні платежі, електронні гроші та інші. Ці системи забезпечують швидкі, безпечні та зручні способи електронного переказу коштів. Оскільки безготівкові розрахунки відбуваються в електронному середовищі, забезпечення безпеки є важливим принципом. Електронні платіжні системи використовують різні методи шифрування, автентифікації та захисту фінансових даних для запобігання шахрайству та несанкціонованому доступу. Безготівкові розрахунки забезпечують зручність та швидкість платежів. Вони дозволяють здійснювати платежі без необхідності переносити фізичну готівку, а також прискорюють процеси операцій і сприяють

ефективному управлінню фінансами. Безготівкові розрахунки залишають цифрові сліди, що дозволяє легко відстежувати та контролювати платежі. Це сприяє точному бухгалтерському обліку, забезпеченню фінансової звітності та аналізу фінансових потоків. Безготівкові розрахунки також сприяють міжнародним платежам та операціям, забезпечуючи зручність та швидкість переказів коштів між різними країнами та валютами

Досліджено, що організаційно-правове забезпечення безготівкових розрахунків в Україні базується на ряді законодавчих актів та нормативних документів. Зокрема, Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» встановлює загальні положення та принципи функціонування платіжних систем, включаючи безготівкові розрахунки. Він визначає права та обов'язки учасників платіжних систем, порядок регулювання та нагляду за ними. Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає правову основу для діяльності банків, які виконують ключову роль у безготівкових розрахунках. Він регулює вимоги до банків щодо організації та здійснення безготівкових платежів. НБУ видає ряд нормативних актів, які регламентують безготівкові розрахунки. Ці правові акти та нормативні документи визначають організаційні та правові засади безготівкових розрахунків в Україні, забезпечують їх ефективність, безпеку та довіру учасників платіжних систем.

Проаналізовано, що наявність розвинутої інфраструктури є одним з ключових факторів для забезпечення ефективного використання безготівкових розрахунків і зменшення готівкових розрахунків. Хоча розвиток інфраструктури карткових безготівкових розрахунків в Україні продовжується, можуть існувати певні обмеження або недоліки, які впливають на належний рівень використання безготівкових розрахунків. Інфраструктура безготівкових розрахунків включає термінали, POS-термінали, онлайн-платформи та інші засоби прийому платежів. Недостатня кількість таких прийомників може обмежувати можливості безготівкових розрахунків. Деякі споживачі можуть не мати достатньої освіти щодо безпеки та переваг безготівкових розрахунків, що може призводити до низького рівня їх використання. Деякі регіони України можуть мати обмежений

доступ до банківських послуг, включаючи безготівкові розрахунки. Це може обмежувати можливості використання карткових розрахунків у цих регіонах. В деяких випадках готівкові розрахунки можуть залишатися популярними через привабливість анонімності та звички споживачів. Для підвищення рівня використання безготівкових розрахунків та зменшення готівкових розрахунків в Україні необхідно подальше розвиток інфраструктури, популяризація безпеки та переваг безготівкових розрахунків серед споживачів, а також забезпечення доступу до банківських послуг у всіх регіонах країни.

Виявлено, що транскордонні перекази в Україні часто здійснюються за допомогою систем, створених нерезидентами, тобто компаніями або організаціями, які не є українськими резидентами. Це можуть бути міжнародні платіжні системи, банки чи інші фінансові установи, які надають послуги з переказу грошей через кордон. Цей підхід поширений через те, що такі нерезиденти мають розвинені міжнародні системи платежів та широку мережу партнерів у різних країнах. Вони можуть забезпечити швидкий та надійний трансфер коштів між особами або бізнесами в різних країнах. Проте в Україні також існують внутрішні платіжні системи та банки, які здатні здійснювати транскордонні перекази.

Обґрунтовано, що для сучасного етапу розвитку світової економіки характерно посилення міжнародних зв'язків та зростання фінансової взаємозалежності учасників ринку, що має стимулюючий вплив на споживчу активність та інші макро- і мікроекономічні індикатори. Одночасно збільшуються обсяг і кількість роздрібних фінансових трансакцій, що здійснюються в безготівковій формі як в межах окремих країн, так і транскордонних. У цих умовах підвищується роль карткових систем безготівкових розрахунків як невід'ємної складової світової кредитно-фінансової системи. Вони формують технологічне середовище для переказу значних сум грошових коштів населення. Безперебійна робота таких систем стає одним з ключових факторів економічної стабільності в країнах їх функціонування.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996., № 30, стаття 141 (зі змінами – Офіційний вісник України від 01.10.2010. № 72/1 Спеціальний випуск. – стор. 15, стаття 2598.
2. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. Відомості Верховної Ради України від 2001, №5-6, ст.30 (зі змінами і доповненнями).
3. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р.(в редакції від 01.01.2023, із останніми змінами).
4. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р., зі змінами та доповненнями. Документ 2346-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 03.07.2023, підстава – 720-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 29, ст. 137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text> (дата звернення: 29.04.2023)
5. Про поштовий зв'язок: Закон України. Документ 2759-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 16.10.2023, підстава – 124-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 6, ст. 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14#Text> (дата звернення: 29.04.2023)
6. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391 та Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2023 року: Рішення Правління Національного банку України від 16.01.2017 р. № 28-рш. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr028500-17> (дата звернення: 29.04.2023)
7. Про затвердження Змін до Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні: Постанова Правління НБУ від 21 січня 2023 № 11. Документ v0755500-14, чинний, поточна редакція – Редакція від 31.01.2023, підстава – v0011500-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14#Text> (дата звернення: 29.04.2023)

8. Про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури: Постанова Правління НБУ від 04.02.2014 р. № 43. Документ z0348-14, чинний, поточна редакція – Редакція від 11.07.2023, підстава – v0092500-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-14#Text> (дата звернення: 29.04.2023)

9. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2023 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 29.04.2023)

10. Методики комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем, схваленої постановою Правління Національного банку України від 24.09.2015 р. № 635. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0635500-15> (дата звернення: 29.04.2023)

11. Методичні рекомендації щодо управління операційним ризиком (зокрема кіберризиком та безперервністю діяльності) та забезпечення зберігання інформації про клієнтів об'єктами платіжної інфраструктури. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Методичні_рекомендації_щодо_управління_операційним_ризиком_опі.pdf (дата звернення: 29.04.2023)

12. Адабашев Т. К. До питання класифікації платіжних систем, що функціонують в Україні. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія «Економічна теорія та право». 2013. № 2. С. 142–153.

13. Адамик Б., Ткачук В. Платіжні системи: фундаментальні засади та перспективи трансформації. Економічний аналіз. 2021 рік. Том 29. № 3. С. 63-73.

14. Азізова К. М. Загальна характеристика банківських операцій з платіжними картками. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Випуск 5 (05). С. 254-260.

15. Балакіна Ю.С. Класифікація платіжних систем з точки зору їх оверсайта. Бізнес Інформ. 2019. № 9. С. 286-291.

16. Балакіна Ю. С. Оверсайт платіжних систем в Україні. Рукопис. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – «гроші, фінанси і кредит». ДВНЗ «Університет банківської справи», Київ, 2018. 22 с.

17. Бойко В. П. Переваги та недоліки використання децентралізованих платіжних систем як інноваційного способу транскордонних розрахунків. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 8. С. 75-82.

18. Віднійчук-Вірван Л. А. Платіжні системи: навчальний посібник. Львів: Магнолія плюс, 2017. 190 с.

19. Визначено перелік системно важливих, соціально важливих та важливих платіжних систем в Україні від 13 бер. 2021. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/viznachenno-perelik-sistemno-vajlivih-sotsialno-vajlivih-ta-vajlivih-platijnih-sistem-v-ukrayini> (дата звернення: 29.04.2023)

20. Вовчак О. Д., Руцишин Н. М., Андрейків Т. Я. Кредит і банківська справа: підручник. Київ : Знання, 2015. 564 с.

21. Джусов А. А., Рубцова Н. І. Криптовалюта як якісно новий платіжний інструмент і перспективи її інтеграції в світову фінансову систему. Європейський журнал з проблем управління. 2017. № 25(3–4). С. 115–122.

22. Джусов О. А., Піляк О. І. Поточний стан, проблеми та перспективи розвитку платіжних систем в Україні. Економічний простір. 2021. № 154. С. 190-196.

23. Директива PSD2 и відкрита банківська сфера. URL: <https://www.swedbank.ee/about/about/baltic/newRegulations?language=RUS> (дата звернення: 29.04.2023).

24. Діяльність платіжних систем на ринку України. Вісник Національного банку України. 2016. № 3. С. 12-17.

25. Жеребкін В. Є. Логіка для юристів: підручник. 9-те вид., стер. К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. 255 с.

26. Звіт з оверсайту платіжних систем. 2018 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Report_oversight_2018.pdf?v=4 (дата звернення: 29.04.2023)

27. Звіт з оверсайта інфраструктур фінансового ринку 2021 рік. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-z-oversayta-infrastruktur-finansovogo-rinku-za-2021-rik> (дата звернення: 29.04.2023)

28. Капралов Р. О. Вплив макросередовища на функціонування ринку банківських платіжних карток в Україні. Бізнес Інформ. 2020. № 8. С. 317–324.

29. Клименко Д. Б., Татяніна С. М. Впровадження оверсайту платіжних систем в Україні. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2021. № 1. С. 79-93.

30. Кравець В. М. Розвиток платіжних систем в Україні та новітні форми розрахунків. Вісник НБУ. 2019. С. 45–47.

31. Легкоступ І. І., Ваганова О. В. Ринок платіжних карток: стан, проблеми та перспективи розвитку в Україні. Науковий вісник Чернівецького університету. 2021. Випуск 809. Економіка. С. 63-71.

32. Міщенко С. Вдосконалення системи безготівкових роздрібних платежів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2014. № 5 (158). С. 22-28.

33. Назаренко В. О. Підходи до класифікації платіжних систем в Україні. Право та державне управління. 2018. № 4 (33). С. 77-82.

34. Нацбанк почав аналіз платіжного ландшафту України. URL: <https://news.dtkt.ua/ru/finance/bank-system/53729> (дата звернення: 29.04.2023).

35. НБУ готує концептуальні зміни в регулюванні українського платіжного ринку. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/599085.html> (дата звернення: 29.04.2023)

36. НБУ назвав системно і соціально важливі платіжні системи. URL: <https://finance.liga.net/bank/novosti/natsbank-vpervye-otsenil-deyatelnost-platejnyh-sistem-v-ukraine> (дата звернення: 29.04.2023)

37. Пантелеева Н. Нові форми грошей в умовах формування інформаційного суспільства. Вісник Національного банку України. 2015. № 5. С. 25-31.
38. Платіжні системи: навчальний посібник. В.А. Ющенко та ін. Київ : Либідь, 2019. 416 с.
39. Поляниця О. В. Особливості розвитку електронних платіжних систем в Україні. Молодий вчений. 2016. № 7. С. 116–120.
40. Руцишин Н. М., Костак З. Р. Платіжна система України та безпека її функціонування. Гроші, фінанси і кредит. 2017. Випуск 19. С. 452-456.
41. Ситник І. П., Коротка А. П. Перспективи використання європейського досвіду функціонування платіжних систем в Україні. Проблеми системного підходу в економіці. 2021. № 2(2). С. 80–85.
42. Трубін І. О. Платіжні системи на основі електронних грошей як складова системи електронних платежів. Інформація і право. 2013. № 2. С. 65–71.
43. Туманцова О. В. Реалії та перспективи розвитку системи електронних переказів в Україні. Гроші, фінанси і кредит. 2016. № 9–2. С. 108–111.
44. У 2023 в Україні запрацює нове платіжне законодавство – НБУ. URL: <https://psm7.com/legislation/v-2023-v-ukraine-zarabotaet-novoe-platezhnoe-zakonodatelstvo-nbu.html> (дата звернення: 29.04.2023)
45. Филатова Е. Платіжні системи в Україні: розбір термінології НБУ. URL: <https://psm7.com/payment-systems/platezhnye-sistemy-v-ukraine-razbor-terminologii-nbu.html> (дата звернення: 29.04.2023)
46. Чайковський Я. І. Платіжні системи: навчальний посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2016. 210 с.
47. Чайковський Я. І. Банківські інновації: перспективи та загрози електронних банківських послуг. Світ фінансів. 2018. № 4. С. 121–136.
48. Черномор В. Теоретичні засади, стан і практика розвитку платіжних систем в Україні. Схід. 2017. № 1. С. 32-37.
49. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 29.04.2023)

50. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.04.2023)

51. Офіційний сайт Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем. URL: <https://ema.com.ua> (дата звернення: 29.04.2023)

52. Офіційний сайт PaySpace Magazine. URL: <https://psm7.com/payment-systems/platezhnye-sistemy-v-ukraine-razbor-terminologii-nbu.html> (дата звернення: 05.01.2021)

53. Geyte J. V. België loopt ver achter met contactloos betalen. 2018. URL: <https://www.spaargids.be> (дата звернення: 29.04.2023).

54. Global Fintech Market Perspectives. 2023. P. 24. URL: <https://www.marketwatch.com/press-release/global-fintech-market2018-2023industry-insights-by-growth-emerging-trends-andforecast-2023-10-22> (дата звернення: 29.04.2023).

55. Global Mobile Payment Users. 2023. URL: <https://www.emarketer.com/content/global-mobile-payment-users-2023> (дата звернення: 29.04.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 – Перелік послуг інтернет-банкінгу, реалізовані на базі електронних платіжних засобів, що пропонують найбільші банки України

Назва банку	Назва системи інтернет- банкінгу	Перелік послуг (основні можливості)
ПриватБанк	Приват24	перегляд виписок за рахунками; оформлення депозиту; оформлення страхового полісу; погашення кредиту; купівля автобусних, залізничних та авіабілетів; купівля квитків на спортивні змагання; обмін валюти; будь-які види платежів; поповнення мобільного телефону; переказ коштів; замовлення додаткових платіжних карт
Укросоцбанк	UniCredit Online	перегляд виписок за рахунками; оформлення депозиту; обмін валюти; переказ коштів; будь-які види платежів; поповнення мобільного телефону
Укрексімбанк	Enter EXIM®	перегляд виписок за рахунками; будь-які види платежів; оформлення депозиту; переказ коштів; переказ коштів – погашення кредиту; замовлення додаткових платіжних карт
Альфа-банк	My Alfa-Bank	перегляд виписок за рахунками; оформлення депозиту; погашення кредиту; купівля білетів на розважальні заходи; обмін валюти; будь-які види платежів; поповнення мобільного телефону; переказ коштів; замовлення додаткових платіжних карт
Укрсиббанк	Star24	перегляд виписок за рахунками; оформлення депозиту; погашення кредиту; будь-які види платежів; поповнення мобільного телефону; переказ коштів; замовлення додаткових платіжних карт
Промінвестбанк	PIB-to-WEB	перегляд виписок за рахунками; будь-які види платежів; оформлення депозиту; погашення кредиту; замовлення додаткових платіжних карт
Ощадбанк	WEB-банкінг «Ощад 24/7»	перегляд виписок за рахунками; будь-які види платежів; оформлення депозиту; переказ коштів; погашення кредиту; замовлення додаткових платіжних карт

Джерело: розроблено автором на основі [55].